

ותשאני רוח לחג החנוכה

חוברת מאמרים לחג החנוכה
הרב שבתי סבתו | הרב יצחק סבתו

מוקדש בהוקרה והערכה רבה על תרומתך לישיבה. חג שמח

צילום: יעקב אפללו ונתנאל רוזנברג

אחי ורעי,
אהובים, ידידים ומוקירים

"מה איש ב' לה' כל תגמולוהי עלי" זכינו בשפע של ברכה מן השמיים שכל כולו בנוי מטוהר רוחכם ומנדבת לבכם. בשם כל הישיבה אנו מכירים לכם תודה גדולה ועמוקה על כל החיבה והאהבה שהרעפתם עלינו. תבורכו מן השמיים בכל מעשה ידיכם בהצלחה, בבריאות ובחיים טובים.

אוהב ומוקיר
שבתי סבתו בשם כל הישיבה

בוגרינו וידידינו היקרים!

זכינו ובשנים האחרונות הקשר בין הישיבה לבוגריה ומשפחותיהם חוזק והועצם בכמה וכמה מישורים, שמחנו להתראות שוב במפגשי מחזורים ושלל אירועים שונים, כשהאירוע המרכזי היה - אירועי חצי היובל לישיבה. מאז נעשו מאמצים רבים על מנת ליצור מפגשים בין הבוגרים, שבתות וערבים ייעודיים ע"פ מחזורים.

לפני זמן קצר קיימנו בישיבה את יום ההתרמה - "למען עמו באהבה".

בימים שקדמו לקמפיין יצרנו קשר עם רבים מהבוגרים ע"מ לשתף אותם בפרויקט ולהפיץ את הבשורה לעם ישראל - אנו רוצים לגדול.

ההיענות רחבת ההיקף, הרצון לעזור ולסייע חידד בנו, שליחי הישיבה, עד כמה התורה והברכה של הישיבה היא אינסופית ולא נמדדת במספר שנים ובמקום, אלא ממשיכה לחיי הבוגרים ולביתם. וכמה הבנים המחזירים אהבה והכרת הטוב, נותנים כנפיים ורוח למקום בו גדלו - ומוסיפים ברכה יומיומית אדירה הן לרבנים הן לתלמידים בעבר בהווה וגם בעתיד. אני שמח ומודה לה' על הזכות הגדולה שנפלה בחלקי לרכז את תחום הבוגרים בישיבתנו. ומודה לכולכם על שיתוף הפעולה הפורה והנעים.

בשנה האחרונה זכיתי לעבוד יחד עם מאיר חוטה היקר והמוכשר לטובת הישיבה ובוגריה. בחודשים האחרונים נעשתה חפיפה ומאיר ימשיך לרכז את התחום החשוב והנפלא הזה.

אחתם בברכת תודה עמוקה למרן ראש הישיבה מורי ורבי היקר והאהוב הרב שבתי סבתו שליט"א ורעייתו הרבנית. לראש הישיבה הגבוהה הרב יצחק סבתו על העצה וההקשבה התמידית. למנהלנו המסור הרב יונתן דימרי. לכל הרבנים היקרים שליט"א ואיתם כל צוותי הישיבה העושים מלאכתם באמונה. לאברכים ותלמידי הישיבה היקרים בהווה.

יהי רצון שחפץ ה' בידינו יצלח
יובל בסון

חג החנוכה ומועדי ישראל

הרב שבתי סבתו

מתוך סדרת הספרים "ותשאני רוח"

מועדי ישראל

במאמר הזה ניוכח כיצד חג הפסח וחג הסוכות - שהם שני מועדי ישראל מן התורה - הקרינו על יסודותיו ההלכתיים של חג החנוכה, שהוא מתקנת אנשי כנסת הגדולה.

ואם ישאל השואל, הרי שלושה רגלים הם: פסח שבועות וסוכות!?

בתשובה, נפנה אותו לדברי הרמב"ן בפירושו על התורה:

"...ומנה ממנו (מחג הפסח) תשעה וארבעים יום... וקדש יום שמיני (חג השבועות) כשמיני של חג (שמיני עצרת) והימים הספורים בינתיים (ימי ספירת העומר) כחולו של מועד בין הראשון והשמיני בחג (חג הסוכות).

כלומר, חג הפסח בחודש ניסן וחג הסוכות בחודש תשרי - מקבילים זה לזה. כל אחד מהם הוא חג בן שבעה ימים, ולכל אחד מהם יש את ההשלמה של השמיני. את חג הסוכות משלים חג שמיני עצרת שהוא היום השמיני, ואת חג הפסח משלים חג השבועות שהוא היום הראשון בשבוע השמיני (יום החמישים לספירת העומר).

נפתח בחג הפסח.

חג הפסח מתאפיין בכינוסים של חברות חברות, המתאספות כל אחת מהן סביב קרבן פסח:

"וַיִּקְחוּ לָהֶם לֶחֶם אִישׁ שְׁהָ לְבֵית אָבֹת שְׁהָ לְבֵית". (שמות יב, ג)

כל משפחה נמנית על כבש אחד, ואם אנשיה מועטים - מצרפים אליהם שכנים שְׁיָמְנו עִמָּהֶם:

"וְאִם יִמְעַט הַבֵּית מִהְיוֹת מִשָּׂה וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנו הִקְרַב אֶל בֵּיתוֹ...". (שמות יב, ד)

אמור מעתה: חג הפסח מייצג את האחדותיות המשפחתית והקבוצתית.

שונה ממנו חג הסוכות:

”וּלְקַחְתֶּם לָכֶם... פְּרֵי עֵץ הָדָר כַּפֹּת תְּמָרִים וְעֶנְף עֵץ עָבֹת וְעַרְבֵי נָחַל...”.

(ויקרא כג, מ)

ומפרשת הברייתא במסכת סוכה:

”ולקחתם, שתהא לקיחה ביד כל אחד ואחד”. (סוכה מא:)

כלומר, התורה מחייבת כל אחד ואחד בהשגת ארבעה מינים לעצמו ללא אפשרות קיום המצוה באמצעות השאלה זה מזה, כי אם על ידי מכירה או נתינה במתנה (אפשר גם במתנה על מנת להחזיר).

הווי אומר: חג הסוכות נותן ביטוי ליחידניות (אינדיבידואליות) דהיינו, כל יחיד ויחיד בפני עצמו.

דעתו של רבי אליעזר מרחיקה לכת עוד יותר:

”תניא, רבי אליעזר אומר: כשם שאין אדם יוצא ידי חובתו... בלולבו של חברו... כך אין אדם יוצא ידי חובתו בסוכתו של חברו, דכתיב 'חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים' - משלך...”. (סוכה כז:)

חג החנוכה

חג החנוכה נוסד באמצע תקופת בית שני על ידי אנשי כנסת הגדולה. כפי שנראה להלן, החג עוצב בתבנית המאפיינת את מועדי ישראל - פסח וסוכות.

תובנה זאת נותנת מענה לאחת השאלות הגדולות הנשאלות בחנוכה.

הרי ביום הראשון דלק פך השמן בטבעיות ולא היה צורך בנס, מדוע אם כן נקבעו שמונה ימי חנוכה ולא שבעה בלבד?

התשובה תהיה בהקבלה למספר הימים של חג הפסח וחג הסוכות על פי מה שנתבאר לעיל שלכל אחד מהם יש את היום השמיני.

עיצוב חג החנוכה מתחיל בנרות.

לפנינו שלוש שיטות בהדלקת נרות החנוכה, כפי שהן ערוכות בברייתא המובאת במסכת שבת:

”תנו רבנן: מצות חנוכה נר איש וביתו, והמהדרין - נר לכל אחד ואחד”. (דף כא:)

1. המצוה הבסיסית - נר איש וביתו. כלומר, נר אחד לכל בני הבית. שיטה זו מקבילה את חג החנוכה לחג הפסח. כפי שבפסח - כבש אחד נשחט לכל בני הבית, כך גם כאן נר אחד מוציא ידי חובה את כל בני הבית. על פי זה, ההדגשה היא על האחדות המשפחתית ולא על ההתפצלות היחידנית.

2. המהדרין - נר לכל אחד ואחד מבני הבית.

דעת המהדרין מקבילה את חג החנוכה לחג הסוכות, שבו קיימת חובת לקיחת ארבעה מינים ביד כל אחד ואחד. פה מקבלת ההתפצלות היחידנית (אינדיבידואלית) את ביטויה, בנר לכל אחד ואחד.

יש גם קבוצה שלישית שהיא "מהדרין מן המהדרין" המוזכרת בהמשך הברייתא: "והמהדרין מן המהדרין: בית שמאי אומרים: ביום הראשון מדליק שמונה נרות, מכאן ואילך פוחת והולך. ובית הלל אומרים: ביום הראשון מדליק אחד, מכאן ואילך מוסיף והולך". (שם)

לכאורה, הקבוצה השלישית שהיא "מהדרין מן המהדרין", לא באה להכריע בין ההקבלה לחג הפסח לבין ההקבלה לחג הסוכות, אלא היא יכולה להתאים רעיונית גם לזה וגם לזה. כל כולה לא באה אלא ליצור קשר ורצף בין ימי החנוכה על פי תבנית של סולם (עולה או יורד).

הנימוק הראשון המוזכר לביאור מחלוקת בית שמאי ובית הלל, מבוסס על התייחסות אל הימים הנכנסים (הימים שנתרו) או אל הימים היוצאים (הימים שעברו). שיטת בית שמאי נותנת ביטוי לימים הנכנסים: ביום הראשון מדליק שמונה נרות, ביום השני שבעה וכו'.

לעומתם, בית הלל מבטאים בשיטתם את הימים היוצאים: ביום הראשון מדליק אחד, בשני שניים וכו'. להלן נרחיב בהבנת נימוק זה.

מהדרין מן המהדרין

נתעמק בביטוי: מהדרין מן המהדרין (המתייחס לקבוצה השלישית).

למילה 'מִן' קיימים שני פירושים אפשריים:

(א) יותר מ-

כלומר, שתי הקבוצות האחרונות מהדרות על הקבוצה הראשונה. ההידור של הקבוצה השנייה על הראשונה מתבטא בהדגשת כל יחיד ויחיד מבני הבית (נר לכל אחד ואחד).

גם הקבוצה השלישית מהדרת על הראשונה, אלא שהיא בוחרת בסוג מעולה יותר של הידור המתבטא בקישור ימי החנוכה זה לזה כמשל סולם עולה או יורד. קבוצה זו ממשיכה לדבוק ברעיון היסודי של הדגשת איש ובני ביתו יחד.

ב) מתוך-

כלומר, הקבוצה השלישית (מהדרין מו המהדרין) נבחרת מתוך הקבוצה השנייה, וההידור שלה הוא שעל כל אחד ואחד מבני הבית מדליקים מספר נרות הקושר את הימים זה לזה (הנכנסים או היוצאים).

באו בית שמאי ובית הלל וחלקו בשאלה, האם זה סולם עולה או סולם יורד, האם המספר מטפס כלפי מעלה או משתלשל כלפי מטה.

נציג את הנימוק השני המוזכר בגמרא למחלוקת בית שמאי ובית הלל:

”אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: שני זקנים היו בצידן, אחד עשה כבית שמאי ואחד עשה כדברי בית הלל. זה נותן טעם לדבריו - כנגד פרי החג, וזה נותן טעם לדבריו - דמעלין בקדש ואין מורידין”. (שבת כא:)

על פי הנימוק הזה בית שמאי מקבילים את חנוכה לחג הסוכות, שבו הפרים מתמעטים מיום ליום. ביום הראשון מקריבים שלושה עשר פרים, ביום השני שנים עשר וכו', עד היום השביעי שבו מקריבים שבעה פרים, וביום השמיני מקריבים פר אחד. כדבר הזה עושים בהדלקת נרות חנוכה. ביום הראשון שמונה נרות, ביום השני שבעה וכן הלאה עד לנר אחד ביום השמיני.

מובן מאליו שההקבלה הזאת לחג הסוכות לוקחת בחשבון את הלקיחה הנפרדת של ארבעת המינים על ידי כל אחד ואחד.

זה מביא אותנו למסקנה שלדעת בית שמאי ההידור השלישי בנוי על גבי השני, ומשום כך כל אחד ואחד מדליק ביום הראשון שמונה, בשני שבעה וכו'.

נעבור לדון בטעם בית הלל.

לכאורה, היו יכולים בית הלל להביא ראיה לדבריהם מספירת העומר שבה מוסיפין והולכין! מדוע היה צריך להסתמך על היסוד ש-”מעלין בקודש ואין מורידין”?

התשובה היא שספירת העומר היא חובה על כל יחיד ויחיד.

”תנו רבנן: 'וספרתם לכם' - שתהא ספירה לכל אחד ואחד”. (מנחות סה:)

בית הלל לא יכלו להביא ראיה מספירת העומר, כי הם דבקים ברעיון היסוד של נר איש וביתו - כקרבן הפסח; ולכן הנימוק לשיטתם התבסס על היסוד המפורסם "שמעלין בקודש ואין מורדין", וביום הראשון נר אחד מכאן ואילך מוסיף והולך.

לסיכום.

החידוש שבהצגת הנימוק השני הקושר את שיטת בית שמאי לפרי החג (בניגוד לנימוק הראשון התולה את המחלוקת בימים הנכנסים והיוצאים) יעלה את התובנה הבאה:

דעת בית שמאי (המתבססת על פְּרֵי חג הסוכות) היא כמהדרין (נר לכל אחד ואחד) אלא שמוסיפין עליה הידור כמספר הימים, ודעת בית הלל היא כדעה הבסיסית של מצוות חנוכה נר איש וביתו אלא שמוסיפים עליה את מספר הימים.

נוסיף ונציין, כי הנתון שבחג הפסח מוסיפין והולכים ובימי הסוכות ממעטין והולכים, מתאים גם לתקופה.

חג הפסח חל בחודש האביב שבו כל היקום פורח. צמחים, פרחים ועצים, הכל גם מלבלב והכל ירוק. כל הפוטנציאל הגלום באדמה ובעצים יוצא ופורץ החוצה, יוצא ומממש את עצמו. וגם בני אדם יוצאים החוצה מבתים אל הפריחה העולמית:

"לְכָה דוֹדֵי נִצָּא הַשָּׁדָה נְלִינָה בְּפִפְרִים. נְשָׁפִימָה לְפָרְמִים נְרָאָה אִם פְּרָחָה הַגֶּפֶן פְּתַח הַסְּמֶדֶר הַנִּצּוֹ הַרְמוֹנִים...". (שיר השירים ז, יב-יג)

חג הסוכות לעומתו חל בחודש תשרי, שהוא בתקופת הסתיו. בתקופה זו הכל מתכנס אל השורשים. העצים משירים את עליהם, הזרעים נטמנים עמוק באדמה, בני האדם נכנסים לתוך בתיהם והעולם נעשה סגור ומסוגר מכונס בתוך עצמו.

חודש ניסן פותח את שערי חדשי הקיץ, שבו הכל מטפס ועולה, וחודש תשרי פותח את הכניסה לחודשי החורף, שבו הכל מתכווץ ויורד.

עשייה אחדותית וגוון יחידי

התוצאה שהגענו אליה היא, שבית הלל מדגישים את העשייה האחדותית הקבוצתית, ובית שמאי מבליטים את הגוון היחידי (אינדיבידואלי) של כל אחד.

שיטות אלו תואמות את מחלוקתם בזמן קריאת שמע ובצורת הקריאה:

"בית שמאי אומרים: בערב כל אדם יטו ויקראו ובבוקר יעמדו, שנאמר: 'בשכבך ובקומך'". (ברכות פ"א מ"ג)

כלומר, בית שמאי מפרשים את הכתוב "בשכבך ובקומך" כתיאור פעולה. הפועל היוצא הוא שקריאת שמע תלויה בכל יחיד ויחיד כשהוא שוכב וכשהוא קם בפועל.

לא כן דעת בית הלל:

"ובית הלל אומרים כל אדם קורא כדרכו, שנאמר: 'ובלכתך בדרך'. אם כן למה נאמר 'ובשכבך ובקומך'? - בשעה שבני אדם שוכבים ובשעה שבני אדם עומדים". (שם)

בית הלל מפרשים את הביטוי "בשכבך ובקומך" כתיאור זמן, ולא זמנו של כל יחיד ויחיד, אלא כדרכם של בני אדם. לפי זה, הזמן הוא אחיד ומאחד את כולם יחד כפעילות קבוצתית, וזו דעת בית הלל.

הנה שוב אנו נוכחים שבית שמאי נותנים משקל לפעולת היחיד, בעוד בית הלל מדגישים את האחדות הציבורית קהילתית.

והנה עוד מחלוקת הבנויה על אותו יסוד:

"תנו רבנן: היו יושבין בבית המדרש (במוצאי שבת) והביאו אור לפניהם. בית שמאי אומרים: כל אחד ואחד מברך לעצמו (בורא מאורי האש), ובית הלל אומרים: אחד מברך לכולם, משום שנאמר: 'ברוב עם הדרת מלך' (משלי יד, כח)". (ברכות נג.)

הגמרא מבארת את דעת בית שמאי: "משום ביטול בית המדרש", כלומר שלימודו של כל יחיד חשוב יותר מברכה בציבור, שמטבע הדברים מצריכה זמן להתארגנות.

ימים נכנסים ויוצאים

הנימוק הראשון שנזכר בגמרא למחלוקת בית שמאי ובית הלל הוא, שבית שמאי מדגישים את הימים שנותרו ובית הלל את הימים שעברו.

נוכל להגדיר זאת באופן אחר.

בית שמאי מדגישים את הציפייה לשלמות שתושג בעתיד, ואילו בית הלל מדגישים את מה שכבר הושג גם אם הוא חלקי.

את שתי הגישות האלו אנו רואים בבהירות בנושא אחר:

"אמרו עליו על שמאי הזקן שכל ימיו היה אוכל לכבוד שבת. מצא בהמה נאה, אומר: זו לשבת. מצא אחרת נאה הימנה, מניח את השנייה (לשבת) ואוכל את הראשונה.

אבל הלל הזקן מדה אחרת הייתה לו, שכל מעשיו לשם שמים, שנאמר:
'ברוך ה' יום יום'". (ביצה טז).

הגמרא מסיימת בניסוח קצר וקולע המסכם את השיטות:

"תניא נמי הכי, בית שמאי אומרים: מחד שְׁפִיךְ לְשִׁפְתֶיךָ (מיום ראשון מצפים ליום שבת),
ובית הלל אומרים ברוך ה' יום יום" (כל יום שעובר חשוב בפני עצמו).

מעלין בקודש

הנימוק השני שמוזכר בגמרא למחלוקת הוא, שבית הלל סוברים: מעלין בקודש ואין מורדין, ובית שמאי משווים לפרי החג. לעיל ביארנו מדוע בית הלל אינם מסכימים להשוואה לפרי החג. אולם מדוע בית שמאי לא מסכימים כאן לכלל הידוע ומקובל גם עליהם שמעלין בקודש?

כדי להבין את דעת בית שמאי נפנה לסיפור הבא המובא בגמרא, ולניגודיות הקוטבית בהתייחסות אליו מצד האמוראים:

"תנו רבנן. מעשה באחד שמתה אשתו והניחה בן לינק, ולא היה לו שכר מניקה ליתן, ונעשה לו נס... והניק (הוא) את בנו.
אמר רב יוסף: בא וראה כמה גדול אדם זה שנעשה לו נס כזה.
אמר לו אביי: אדרבה! כמה גרוע אדם זה שנשתנו לו סדרי בראשית".
(שבת נג:)

דעת בית הלל זהה לדעת רב יוסף. כל יום מעלין בקודש יותר ויותר עם הגדלת הנס והתמשכותו.

לעומתם, בית שמאי יאמרו, מתי נזכה שיהיה לנו שמן טהור טבעי ולא נסי לעבודת בית המקדש! עלינו לשאוף כמה שיותר לעבוד את ה' בדרך טבעית כפי שה' קבע בבריאת עולם, משום כך אין כאן העלאה בקודש.

קישורים נוספים

מכאן נעבור לחישוב מספרי.

מן היום הראשון של חג הסוכות עד היום הראשון של חג החנוכה יש שבעים יום. המספר הזה הוא סך כל הפרים שהקריבו בחג הסוכות, וזהו גילוי קשר נוסף בין סוכות לחנוכה, לדעת בית שמאי.

ואמנם, לעניין מקרא פרשת ביכורים - בתקופה זאת מחג הסוכות ועד חנוכה מביאים ביכורים ללא קריאה.

מאידך, מספר הימים מחנוכה ועד ט"ו בשבט שבו חוגגים הפירות הוא חמישים יום. מספר זה מקביל לספירת העומר בו מוסיפים והולכים, כשם שהפירות מבשילים והולכים. זהו גילוי קשר נוסף בין פסח בצורתו הכוללת לבין חנוכה.

כעת יקשה המקשה שאלה כפולה על מאמרנו.

מדוע הנחנו שחג הפסח מסמל את האחדות והלכידות המשפחתית-קבוצתית, כאשר ספירת העומר המתחילה במוצאי יום טוב ראשון של פסח היא יחידנית ומוטלת על כל יחיד ויחיד?

אין זאת אלא ביטוי ל'כלל ופרט' שאין בכלל אלא מה שבפרט.

ומדוע הנחנו שחג הסוכות מסמל את היחידנות, הרי בכל זאת סוכה מסמלת סוכת שלום המאחדת את כל עם ישראל, כפי שאמרו חז"ל בפירוש:

"כל האזרח בישראל ישבו בסוכות (בפסוק - כתיב חסר "בסכת") מלמד שכל ישראל ראויים לישב בסוכה אחת". (סוכה כז:)

אמנם זו דעת חכמים החולקים על דעת רבי אליעזר שאמר אין אדם יוצא ידי חובתו בסוכתו של חברו, והרי רבי אליעזר היה מבית שמאי.

בכל זאת מה נענה ומה נאמר לדעת חכמים?

שאלה זו תוביל אותנו להעמקה גדולה יותר בסוגיה זו.

התמונה תתברר עם הבנת המושג הידוע "כלל ופרט וכלל - אין אתה דן אלא כעין הפרט".

הכלל הראשון מייצג אחדות, דהיינו שכולם בדעה אחת.

הפרט הבא אחריו מייצג את התגלותם של הגוונים השונים המייצגים את היחיד.

הכלל האחרון הוא האחדות (לא אחדות), דהיינו היכולת של כל הגוונים להתאחד למטרה משותפת מבלי לטשטש את גווניהם הייחודיים. כלומר, לנגן בהרמוניה בתזמורת אחת מבלי לבטל את ייחודיות של כל כלי, וזהו השלום האמתי. משל לגוף המתפקד כיחידה אחת למטרה משותפת שאינה מבטלת את תפקידו של כל פרט, אלא אדרבה - כל פרט תורם את חלקו הייחודי למטרה הכללית, וזהו כעין הפרט.

כך באותו אופן, קרבן הפסח מסמל את אחדותו הבוסרית של עם ישראל בצאתו ממצרים. העבדות במצרים מחקה את הדעה העצמית של כל אחד ואחד, ויציאתם כאיש אחד ממצרים הייתה כאחידות דעות, שכולם חושבים באותו דפוס.

משעת היציאה מעבדות מתחילה להתפתח חשיבתו העצמאית של כל יחיד, המתחילה בספירת העומר וממשיכה בארבעת המינים. רק לאחר שכל יחיד הבליט את ההידור שהידר הוא בבחירת ארבעת המינים, מגיע הזמן ליצור את השלום בין כולם באמצעות הסוכה.

לֹא בְּחֵיל וְלֹא בְּכֹחַ

חזיון מופלא של מנורת הזהב ראה זכריה הנביא בחזונו, בו הרוח נושא את החומר:

”לֹא בְּחֵיל וְלֹא בְּכֹחַ כִּי אִם בְּרוּחִי אֶמַר ה' צְבָאוֹת” (זכריה ד, ו)

כל אחד ואחד מאתנו חש שכתפיו נושאים עליהם את ראשו. התחושה הזאת היא תוצאה מענוונותו של הראש. למרות שבאמת המוח נושא את הגוף ומעמיד אותו זקוף ובשיווי משקל, בכל זאת הוא נותן לגוף את ההרגשה שהוא נושא אותו, שהרי די במכה קטנה אחת בראש וכל הגוף הגדול הנושא אותו מתמוטט.

באותה מידה גם הנשמה נושאת את המוח ונותנת לו כוחות. ברגע שהנשמה נעלמת גם המוח לא יעצור כח למשוך אחריו את הגוף.

נמשיך את הרעיון ונמצא כי יש משהו שנושא את הנשמה והוא אור ה'. בכל זאת ה' נותן לנו את התחושה שאנחנו מרוממים אותו ומקדישים אותו ונושאים את שמו.

הנרות הללו שאנו מדליקים הם תזכורת עבורנו שלא השמן הוא הנושא את השלהבת אלא השלהבת היא הנותנת משמעות לשמן ובזכותה השמן קיים.

השליחות שהטיל בורא עולם על עם ישראל, להאיר את החושך באור של אמונה, באור אמת וצדק ובאור של חסד ורחמים - היא זכות הקיום שלנו כעם והיא הנותנת לנו אחרית ותקווה.

ייחוד, ברכה וקדושה

הרב שבתי סבתו

מתוך סדרת הספרים "ותשאני רוח"

נס וטבע

בנס חנוכה התעצמה מאד הנקודה הרוחנית הפנימית, והשפעתה חצתה את גבולות החומר:

"...לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי אָמַר ה' צְבָאוֹת". (זכריה ד, ו)

לא בכמות כלי הקרב או בעצמתם יימדד הניצחון בשדה המערכה, אלא בעוצמתה של הרוח הפנימית. ניצחונם של כוהני בית חשמונאי המעטים על צבאות יוון המרובים, נבע מאמונה יוקדת בה' אלוקי ישראל.

כדוגמת שדה הקרב, גם בשדה הרוחני גבר האור הפנימי על מגבלות כמות השמן. במנורת המקדש דלקו הנרות מאליהן פי כמה וכמה ממשיך הזמן הצפוי. האש הדולקת ינקת את כוחה מן האור הפנימי ולא מן השמן החיצון.

אולם נס פך השמן בחנוכה לא היה הראשון מסוגו. קדמו לו שני ניסים דומים בימי הנביאים, אליהו ואלישע.

בביתה של האשה האלמנה, עמד אליהו הנביא והכריז בשם ה':

"...כה אָמַר ה'... כִּד הִקְמַח לֹא תִכְלֶה וְצִפְחַת הַשֶּׁמֶן לֹא תִחָסֵר עַד יוֹם תֵּת ה' גֶּשֶׁם עַל פְּנֵי הָאָדָמָה.

וְתִלֵּךְ וְתַעֲשֶׂה כְדַבֵּר אֱלֹהֶיךָ... כִּד הִקְמַח לֹא כָלְתָה וְצִפְחַת הַשֶּׁמֶן לֹא תִחָסֵר, כְּדַבֵּר ה' אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד אֱלֹהֶיךָ". (מלכים-א יז, יד-טז)

אירוע דומה באופיו התרחש בזמנו של הנביא אלישע, תלמידו של אליהו:

"וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֱלִישֶׁע מַה אַעֲשֶׂה לָּךְ הַגִּידִי לִי מַה יֵּשׁ לָּךְ בְּבֵית? וְתֹאמְרִי אֵין לְשִׁפְחָתְךָ כֹּל בְּבֵית כִּי אִם אֶסוּף שֶׁמֶן.

וַיֹּאמֶר לְכִי שְׂאֲלִי לָּךְ כָּלִים מִן הַחוּץ מֵאֵת כָּל שְׂכַנְיָךְ, כָּלִים רַקִּים אֵל תִּמְעִיטִי... וְיִצְקָתְךָ עַל כָּל הַכָּלִים הָאֵלֶּה... הֵם מַגְשִׁים אֵלֶיהָ וְהִיא מוֹצֵקֶת".

(מלכים-ב ד, ב-ה)

אנו מזהים כאן שתי דוגמאות לתופעת הנצחיות.

את סוד הנצחיות גילה עם ישראל עוד בהיותו במדבר. שיני הזמן לא נגסו בַּבְּגְדֵיהֶם ונעליהם של בני ישראל, והם לא בלו ולא נשחקו במשך עשרות שנים:

”וְאֹלֶךְ אֲתֶכֶם אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר, לֹא בָלוּ שְׁלֹמֹתֵיכֶם מֵעַלְיֶיכֶם וְנַעֲלֶךְ לֹא בָלְתָה מֵעַל רַגְלֶךָ.” (דברים כט, ד)

גם חומר פשוט כבגד ונעל היה מסוגל לשאוב כוח מן הנקודה האלוקית הפנימית הנעלמת בתוכו; או במילים אחרות, שמן שאינו כלה וחומרים שאינם מתכלים.

גם על משה רבנו מעיד הכתוב בעצמו:

”וַיִּמָּשֶׁה בֶּן מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה בְּמָתוֹ לֹא כָהָתָה עֵינָיו וְלֹא נָס לְחֹה.” (דברים לד, ז)

האור האלוקי הפנימי שקרן מעור פניו, שימר את עוצמת הגוף.

שוב אנו נוכחים בעצמתו של האור הרוחני הפנימי, הבוקע החוצה ופורץ את גבולותיו ומגבולותיו של החומר.

כעת נפנה את מבטנו ונתמקד בהבדל הבולט בין נס פך השמן בזמן החשמוןאים, לבין כל הנסים המקבילים שקדמו לו ושנמנו לעיל.

בנסים המקבילים - בכל פעם שהתפתחה מערכת טבעית אשר סיפקה מענה לצרכים החיוניים, פסקה המערכת הנסית מלפעול.

הנה, כאשר עם ישראל הגיע לארץ ישראל והחל לצרוך תבואה הצומחת מן האדמה, או החל ללבוש בגדים עשויים צמר פשתים או כותנה - גם הַמֶּן הַפְּלִאי חדל להופיע וגם אותם בגדים ונעליים שליוו אותם בשנות נדודיהם במדבר, החלו להתבלות.

הכתוב מדגיש:

”וַיֵּשְׁבֹת הַמֶּן מִמִּחְרַת בְּאֶכְלָם מֵעֵבֹר הָאָרֶץ וְלֹא הָיָה עוֹד לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל מֶן, וַיֵּאָכְלוּ מִתְּבוּאֹת אֶרֶץ כְּנָעַן בְּשָׁנָה הַהִיא.” (יהושע ה, יב)

כך קרה גם בזמנו של אליהו הנביא. הוא עצמו הכריז שהימשכות נס פך השמן וכד הקמח תסתיים ביום בו יתן ה' גשם על פני האדמה:

”...כִּד הִקְמַח לֹא תִכְלָה וְצִפְחַת הַשֶּׁמֶן לֹא תִחְסַר עַד יוֹם תֵּת ה' גֶּשֶׁם עַל פְּנֵי הָאָדָמָה.” (מלכים-א יז, יד)

באותו אופן גם נס אֶסוֹף הַשֶּׁמֶן בימי אלישע הנביא, הגיע לסיומו עם כלות הכלים הריקים שנאספו מכל השכנים.

יש להניח, כי די היה בכלים המלאים שמן לפרנס את האלמנה ובניה עד שיוכלו להתאושש בכח עצמם ולהתפרנס בדרך טבעית. זו גם כנראה הסיבה שלא התאמצו להשיג עוד כלים ריקים ממעגל גדול יותר של אנשים. גם אלישע הנביא הגביל אותם באמרו "מֵאֵת כָּל שְׂכָנֶיךָ" ולא 'מאת כל מְפָרְיךָ'.

לא כן בזמן החשמונאים. כאן לא הייתה בעיה של מענה טבעי לשמן החסר. היו במקדש פכים רבים של שמן מזוקק ומוכן להדלקה. הבעיה לא הייתה מחסור בשמן אלא מחסור בשמן טהור, ולא דווקא מטומאה מן התורה, אלא מטומאה שהיא גזירה מדרבנן - דוגמת מגע עובדי אלילים יוונים בפכי השמן. גם הנעת הכלי בנגיעה חיצונית דיה הייתה לפסול את השמן מהדלקה.

כלומר, הקב"ה שלח את ברכתו בפך השמן היחיד שנשאר טהור, גם כאשר הבעיה הייתה הלכתית ולא מחסור טבעי. זהו החידוש בנר החנוכה, שה' מוכן לשנות סדרי עולם וחוקי טבע, כדי שעם ישראל יוכל לקיים מצוה כתיקונה.

צְמֻצוֹם או הַעֲצָמָה

נחלקו האמוראים בגמרא, אם מותר בחג חנוכה להדליק נר מנר.

לדעת האוסר נזכרו שני נימוקים. הנימוק הראשון הוא משום ביזוי מצוה. כלומר, ביזוי הנר שממנו נוטלים את האש. והנימוק השני הוא כיווץ מצוה. כלומר, משום שנראה כאילו הוא לוקח משהו מן הנר הראשון ויש פה מעין כיווצו וצמצומו (לעשותו כחוש).

הגמרא מציינת, שאם מדליקים ישירות נר מנר ולא על ידי קיסם ביניים, נעלמת תופעת הביזוי כיון שהוא לא מעביר אש לקיסם חולין. אחת מן הראיות שהגמרא מביאה לשיטה זו היא העובדה שבבית המקדש היו מדליקים את הנרות ישירות מן הנר המערבי שדלק באורח נסי כל היום כולו, ואפשר להניח שעשו זאת באמצעות פתילות ארוכות.

הנוהג הזה שהיה במקדש סותר את דעת מנמק האיסור להדליק נר מנר משום כיווץ מצוה.

הגמרא אינה מְחַלְטֶת את הקושיא הזאת (אינה קובעת אותה כמוחלטת), כנראה משום שסוף סוף כל עניינו של הנר המערבי הוא להפיץ את האור הנסי האלוקי מנר לנר, מיום ליום, מְשָׁנָה לשנה ומדור לדור.

וביתר ביאור.

בנר המערבי הייתה כמות שמן השווה לשאר הנרות. בכל זאת, הוא היה ממשיך לדלוק באורח נסי כל היום כולו גם אחרי שכבו שאר הנרות.

למחרת בערב, היו מדליקים את שאר הנרות מן הנר הנסי. לאחר מכן מכבים את הנר המערבי, מנקים את מקומו וחוזרים ומדליקים אותו משאר הנרות, וכך עושים יום יום. נמצא שהאור בשאר הנרות נלקח מן האור הנסי, ולאחר שהם עצמם מוגדרים כנס, לוקחים מהם אור בחזרה לנר המערבי, ששוב היה דולק בנס כל היום וחוזר חלילה.

נמצאנו למדים, שלא רק שאין כאן צמצום וכיווץ המצוה אלא אדרבה, האור הנסי הפך למקור להפצת האור האלוקי לכל סביבתו הקרובה והרחוקה.

משל למה הדבר דומה? לתלמיד חכם המלמד תורה ברבים ומפיץ דעת אלוקים בכל מקום. האם יעלה על הדעת לומר שהתלמידים מכחישים את כוחו?! הלא זה תפקידו ואדרבה, מתלמידיו הוא לומד יותר מכולם!

באותה מידה יובהר סיפור אסוך השמן של האשה האלמנה, שהתרבה מכח תפילת הנביא אלישע.

האם הכלים הריקים שהתמלאו מן השמן הנסי הכחישו וצמצמו את הנס? אדרבה! בזכות הכלים הריקים התרבה השמן הניסי! הנה ההוכחה, שכאשר לא נותרו כלים ריקים, כלה גם הנס שבשמן.

באותו אופן פועלת חוקיות היניקה. ככל שהתינוק יונק מחלב אמו, כך באותה מידה מתרבה החלב. כאשר נפסקת היניקה מתייבש חלב האם ונפסק.

כלומר, כאשר יונקים מן המצוה מעצימים את כוחה, וזהו צד הברכה שבמצוה. הברכה הולכת וצומחת מן המרכז, הולכת ומתרבה כל עוד יש כלים ריקים היונקים ממנה. המשמעות של 'פירסומי ניסא' היא העתקת הנקודה הנסית הפנימית לכל מקום. במשך כל הדורות ובתקופות האפלות ביותר בעם ישראל - בימי האינקוויזיציה בספרד ובימי הפרעות בערי פולין וליטא - לא פסק אורם של נרות החנוכה שהכריזו לכל, כי עם ישראל חי וקיים ונצח ישראל לא ישקר ולא ינחם.

נר חנוכה מורה על נקודת השורש המרכזית שאינה חסרה לעולם.

נרחיב את רעיון ההפצה מן המרכז החוצה ואת רעיון הצמצום והכינוס אל המרכז פנימה, ונקבע אותו בשלושת היסודות הידועים בשם: ייחוד ברכה וקדושה.

ברכת השבת וקדושתו

נוכל למצוא את השילוב בין שלושת היסודות האלו: (1 ייחוד 2) ברכה (3) קדושה, ביום השבת.

בעשרת הדברות נאמר:

"כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ... וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי, עַל כֵּן בֵּרַךְ ה' אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֶׁהוּ". (שמות כ, י)

נתבונן במילים המודגשות.

ביאור הביטוי "וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי" נשען על הפסוק: "...נָחָה רוּחַ אֱלֹהֵינוּ עַל אֲלִישָׁע... (מלכים-ב, ב, טו) - כלומר, השראת השכינה על העולם התרחשה ביום השביעי.

השראת השכינה מתבטאת בקביעה שהקב"ה מייחד את שמו על עולמו, והוא היסוד הראשון מבין השלושה האמורים לעיל, ונקרא בשם 'ייחוד'.

את שני היסודות הנוספים, ברכה וקדושה, אנו מוצאים בהמשכו של הפסוק:

"עַל כֵּן בֵּרַךְ ה' אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֶׁהוּ".

הברכה צומחת מבפנים ואיננה תוספת חיצונית. הברכה היא התפשטות מן המרכז אל הקצוות בבחינת "פּוּצוּ מִעִינֵיהֶּם חוּצָה..." (משלי ה, טז). הקב"ה שתל את יום השבת באמצע ימות השבוע (שלושה מכאן ושלושה מכאן) כדי שיברך ויאיר את ימות השבוע.

לעומת הברכה, 'קדושה' היא פעולה הפוכה. דהיינו, התכנסות וצמצום לעבר המרכז. להיות קדוש לה' פירושו להתייחד לעבודת ה' או לפרוש מכל עסקי החולין ולהתרכז בדבר ה'.

על פי אותה מתכונת, העבודה בכל ימות השבוע מביאה את תוצרתה ומתכנסת ליום השבת שבו פורשים מכל מלאכה. בית שמאי היטיבו להגדיר זאת במאמרם: "מחד שָׁבַד לְשַׁבָּתָהּ". כלומר, כבר מיום הראשון בשבוע, יש להתכונן ליום השבת. אם אדם מוצא מאכל נאה, יאמר: "זה לשבת".

קעת תובא שאלת סדרי הקדימויות. מה קודם, ברכה או קדושה?

על פי הפסוק שציטטנו לעיל, הברכה קודמת לקדושה:

"עַל כֵּן בֵּרַךְ ה' אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֶׁהוּ".

כלומר, ראשית הקב"ה נטע את יום השבת כיסוד הברכה, שהיא ההשפעה מבפנים החוצה. רק אחר כך מתחיל יסוד ההתקדשות שהוא התכנסות מן החוץ פנימה. אמור מעתה, היות וכל הברכה בימות השבוע נובעת מיום השבת, ראוי הוא כי נכנס את תוצרת הברכה למען יום השבת ואז נשבות.

נתבונן בעוד פסוק העוסק ביום השבת:

”וַיְכַל אֱ-לֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה, וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְכַל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה”. (בראשית ב, ב)

השאלה ברורה. אם הוא כילה מלאכתו ואין עוד מלאכה, מה טעם לחזור ולהדגיש “וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְכַל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה”?

אלא שגם כאן רומז הכתוב במילה “וַיִּשְׁבֹּת” לשביתת שְׁבֹת, דוגמת הפסוק “...רק שְׁבֹתוֹ (ישיבתו במקומו) ?תַּן וְרַפָּא יִרְפָּא” (שמות כא, יט). כלומר, השרה שכנתו על העולם ביום השביעי שנבחר מכל מלאכתו אשר עשה - לברכה ולקדושה.

מיד לאחר מכן:

”וַיְבָרֶךְ אֱ-לֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדְּשׁ אֹתוֹ...”. (בראשית ב, ג)

הנה לפנינו שוב הסדר הקבוע: (1 ייחוד 2) ברכה 3 קדושה, או במילים אחרות: השראה השפעה וצמצום.

סדרי עדיפויות

שלוש מצוות ניצבות לפנינו. אם אין באפשרותנו הכלכלית לבצע את שלושתן אלא רק אחת מהן, במה נבחר?

1. נר ביתו (נרות שבת).

2. נר חנוכה.

3. קידוש היום (יין לקידוש של שבת).

את השאלה הזאת מניח רבא לפתחנו (מסכת שבת דף כג:). לרבא אין ספק שאם עדיין לא הדליק את נר ביתו (נר שבת) - הרי הוא קודם לכל.

ספקו של רבא הוא בין נר חנוכה לבין קידוש היום. איזה מהם עדיף?

לאחר ההתלבטות באה ההכרעה: נר חנוכה קודם לקידוש היום, מפני שיש בו פרסום הנס.

לעיל ביארנו, שפרסום הנס שייך לעולמה של הברכה היוצאת מבפנים ומשפיעה מכוחה החוצה. לא כן עולמה של הקדושה המתבטא בקידוש היום, שעיקרה הוא צמצום עולם החולין החיצוני אל מקום אחד. בקביעה זו לימד רבא עיקרון משמעותי.

יש להקדים את הברכה לפני הקדושה. קודם כל התפשטות החוצה ורק לאחר מכן התרכזות פנימה. על פי זה, קודם כל על תלמיד חכם להפיץ את תורת ה' בכל מקום, ורק בערוב ימיו להתייחד כל כולו לעבודת ה' על ידי פרישות וקדושה.

אולם לפני הכל וקודם לכל חובה עליו להדליק נר ביתו שהוא שלום ביתו, כפי שמבאר רש"י:

"והכי אמרינן לקמן 'ותזנח משלום נפשי' - זו הדלקת נר שבת, שבני ביתו מצטערין לישב בחושך". (שבת כג:)

אחיתופל היה הראשון שנשא קל וחומר זה:

"ומה להשכין שלום בין איש לאשתו, אמרה התורה 'שמי שנכתב בקדושה יימחה על המים' (בבדיקת אשה שנחשדה על ידי בעלה), להשכין שלום בין ישראל לאביהם שבשמים - על אחת כמה וכמה?". (סוכה גג:)

מה פירוש הדבר הזה, שמוותר למחוק את שם הויה הגדול והנורא כדי להשכין שלום בין איש לאשתו?

התשובה היא, שאם אנו מצליחים על ידי כך להשכין שלום - אין זה מחיקת שם ה' מן העולם חלילה, אלא פשוט העתקת שם ה' מצורת כתיבה אחת (על קלף) לצורת כתיבה שנייה, שהיא עצם שלום הבית שהוא הארת שם ה' הנקרא שלום.

נסכם ונאמר: ראשית יש לבסס את הגרעין הפנימי שיהיה מלוכד, לפני שיוצאים החוצה.

שלום ביתו הוא ליכוד הגרעין הפנימי והוא שם ה' - שם י-ה, והוא כלול במושג ה'ייחוד'.

ייחוד

כדי להבין טוב יותר את המושג הנקרא 'ייחוד' או 'התייחדות' כליכוד הגרעין הפנימי (שלום בית) נפנה לשני מקורות בתורה. הראשון מופיע בפרשת 'ויגש' והשני מופיע בפרשת 'אחרי מות'.

המקור הראשון קשור למפגש הטעון והרגשי בין יוסף לאחיו:

”...ולא עָמַד אִישׁ אִתּוֹ בְּהַתְּנֵדַע יוֹסֵף אֶל אָחָיו”. (בראשית מה, א)

השעה הזאת איננה רק שעה של בכי, התרגשות והתרפקות על הגילוי המסעיר. השעה הזאת היא גם שעה של בירור אמיתי. כיצד הגיעו אל המקום הזה? מה חלקם של האחים ומה חלקו של יוסף?

תפקידו של הייחוד הזה הוא ללכד ולחבר מחדש בתוך הבית פנימה את הגרעין האחדותי של בני יעקב. אך אי אפשר להתלכד מחדש מבלי לברר את הגורמים לקנאה ולשנאה, לניכור ולמכירת אח לעבד. רק בגמר הבירור הנוקב הזה, אפשר ללכד את הגרעין מחדש.

בשעה כזו אסור לאיש זר להיות נוכח. זו שעת התייחדות.

המקור השני קשור לעבודת הכהן הגדול ביום הכיפורים בהיכל ובקודש הקדשים:

”וְכָל אָדָם לֹא יִהְיֶה בְּאֹהֶל מוֹעֵד בְּבֹאוֹ לְכַפֵּר בְּקֹדֶשׁ עַד צֵאתוֹ...”. (ויקרא טז, יז)

השעה הזאת היא שעת התייחדות של הכהן הגדול עם הקדוש ברוך הוא.

מה פירוש ”בבואו לְכַפֵּר בְּקֹדֶשׁ”?

התשובה מונחת בפסוק הבא:

”וְכַפֵּר עַל הַקֹּדֶשׁ מִטְּמֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִפְשְׁעֵיהֶם לְכָל חַטֹּאתָם, וְכֵן יַעֲשֶׂה לְאֹהֶל מוֹעֵד הַשָּׁכֵן אֹתָם בְּתוֹךְ טְמֵאתָם”. (שם, פסוק טז)

קשה מאד להבין את הביטוי ”וְכַפֵּר עַל הַקֹּדֶשׁ”. אנו מבינים שהכהן הגדול, אָחִיו הכוהנים וכל עם ישראל צריכים כפרה על עוונותיהם. אולם, האם גם הקודש טעון כפרה? על מה?

התשובה נמצאת רמוזה בדבריו של ריש לקיש במסכת חולין:

”וְשָׁעִיר עֲזִים אֶחָד לְחַטָּאת לְה' - אָמַר הַקָּב"ה: הִבִּיאוּ כַפְרָה עָלַי עַל שְׂמִיעֻתִי אֶת הִירָה. וְהִינּוּ דֹאמֵר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לֵקִישׁ, מֵה נִשְׁתַּנֵּה שְׁעִיר שֶׁל רֹאשׁ חוֹדֵשׁ שֶׁנֶּאמַר בּו' לְה'” אָמַר הַקָּב"ה, שְׁעִיר זֶה יִהְיֶה כַפְרָה עַל שְׂמִיעֻתִי אֶת הִירָח”. (חולין ס:)

נמשיל משל. מורה מחנך רוצה להיות מחנך טוב. רוצה להעניק לתלמידים, לכוון אותם, להביא אותם לכלל ביטוי ולרומם אותם. והנה הוא נתקל בתלמיד שובב שעושה הכל כדי להפריע למורה למלא את משימתו. המורה נאלץ להעניש אותו. בעונש הזה פגע המורה גם בעצמו. מדוע? כי בעצם הוא אינו מתכוון להעניש ואין

זו מטרתו. הוא אינו בנוי לדברים האלה, אבל הוא נאלץ לעשות זאת כדי להעמיד את התלמיד במקומו.

התוצאה היא שהתלמיד חטא בכפליים. חטאו הראשון שהוא הפריע למורה למלא את משימתו, וחטאו השני, שהוא גרם למורה להעניש אותו.

כשעם ישראל חוטא, הוא חוטא בכפליים. ראשית, הוא לא הולך בדרך ה'. שנית, הוא מאלץ את הקב"ה להעניש אותו. זו לא כוונת ה' כי ה' רחום וחנון.

זו כוונת המדרש באמרו:

"ירושלים חטאה בכפליים. 'חָטָא חָטָאָה וְרוּשְׁלַם...' (איכה א, ח).". (איכה רבתי א, נ"ז)

יוצא אפוא, שחטאי האדם גורמים להקב"ה לעבור על מידותיו, ועל כך הוא צריך כפרה. משום כך 'וְיִכַּפֵּר אֶת מִקְדָּשׁ הַקֹּדֶשׁ'. העובדה שהקב"ה נאלץ לעבור על מידותיו שהוא אל רחום וחנון, ולהעניש את ישראל, דבר זה צריך כפרה. הסיבה היא פשעי ישראל וחטאתם:

"וְיִכַּפֵּר עַל הַקֹּדֶשׁ מִטְּמֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִפְּשָׁעֵיהֶם לְכָל חַטֹּאתֵם".

אבל מצד שני, זו נקודת בירור בין הקב"ה לבין ישראל.

בא עם ישראל ואומר להקב"ה: ריכונו של עולם אתה בראת את יצר הרע, ואתה יצרת את הכוח שנמצא בנו. והקב"ה משיב להם: אתם גרמתם לי להעניש אתכם נגד רצוני.

את הבירור הזה עושים בצנעא, בקודש הקודשים, בין הכהן הגדול לבין הקב"ה:

"וְכָל אָדָם לֹא יִהְיֶה בְּאֵהָל מוֹעֵד בְּבֵאֵל לְכַפֵּר בְּקֹדֶשׁ עַד צֵאתוֹ...". (ויקרא טז, יז)

את הבירור הזה, שהוא בירור מאד מאד אישי וקרוב, יש לעשות שלא בנוכחות אדם. הבירור הזה צריך שיתבצע פעם בשנה, כדי לחזק את הקשר בין הקב"ה ובין עם ישראל בנקודות הכי עדינות.

זוהי אותה נקודה שבה הטיח אליהו הנביא כלפי מעלה:

"...וְאַתָּה הִסַּבְתָּ אֶת לְבָבְךָ אַחֲרַיִת". (מלכים-א יח, לז)

על אותה נקודה אומר הקב"ה:

"...הֲעֵבַדְתָּנִי בְּחַטֹּאתֶיךָ הַזֹּאתִי בְּעֹנֵתֶיךָ". (ישעיהו מג, כד)

מה פירוש "הַזֹּאתִי בְּעֹנֵתֶיךָ"? האם יש יגיעה לפני המקום ברוך הוא?

אלא הפירוש הוא, גרמת לי לעשות דברים שאינני רוצה לעשות אותם והם מיותרים. זה נקרא "הוֹגְעַתְנִי". אילצת אותי להחזיר גזלה לבעליה; כמו שהגמרא במסכת סנהדרין מציינת:

"כי המשפט לאלהים הוא - אמר רבי חמא ברבי חנינא: אמר הקב"ה: לא דיין לרשעים שנוטלין מזה ממון ונותנים לזה שלא כדין, אלא שמטריחין אותי להחזיר ממון לבעליו". (סנהדרין ח.)

- אילצת אותי לעשות דבר מיותר וללא צורך כי אסור לך לגזול. אך זה חלק מחוק הבחירה החופשית.

משא ומתן זה הוא מאוד עדין, מאוד פנימי, שמבררים אותו בין הנביא לבין ה' או בין הכהן הגדול לבין בורא עולם, ולא כל אחד יכול להיכנס למקום הזה. זהו אותו מקום שיוסף ואחיו נפגשו.

כאן נאמר:

"...וְלֹא עָמַד אִישׁ אִתּוֹ בְּהַתְּנֹדַע יוֹסֵף אֶל אָחָיו". (בראשית מה, א)

וכאן נאמר:

"וְכָל אָדָם לֹא יִהְיֶה בְּאֵהָל מוֹעֵד בְּבָאוּ לְכַפֵּר בְּקֹדֶשׁ עַד צְאֵתוֹ...". (ויקרא טז, יז)

הנקודה הזו היא נקודת 'שלום ביתו' שעליה דיברנו. נר ביתו - הנקודה הפנימית. ראשית הַדְּלֵק את הנר להאיר את הבית פנימה, ורק אחר כך תאיר החוצה.

לסיכום, הנקודה הראשונה היא 'ייחוד', הנקודה השנייה היא 'ברכה', והנקודה השלישית היא 'קדושה'. הייחוד הוא הבניין הראשוני, כלומר החיבור הראשוני שמאפשר התלכדות ובניית הגרעין. הברכה היא לקיחת האור שמתחיל להיבנות ולפרוץ אתו החוצה. הקדושה היא השלב בו פורשים, מתבודדים ומהלכים עם ה'.

חנוכה - הג החן והאור

הרב יצחק סבתו

א. מבוא - שאלות יסוד

נפתח בכמה שאלות יסוד על חנוכה.

א. 'הנרות הללו קודש הם ואין לנו רשות להשתמש בהם אלא לראותם בלבד'¹ - הלכה זו² תמוהה היא. אם אי אפשר להשתמש באור - מה הטעם בנר? ומתחדדת השאלה בהקבלה לנר שבת, שכל ייעודו הוא השימוש לאורו³. ואדם שבירך על נר שבת ולא השתמש לאורו - ברכתו לבטלה⁴. אם כן, מדוע בנר חנוכה נאסר הדבר?

ב. בחנוכה התלקחה מלחמה מעשית ותרבותית של ישראל מול יוון, שאת נצחונה אנו חוגגים ברוב חדווה, אך הכתוב בפרשת נח אומר "יפת א-להים ליפת⁵ וישכון באוהלי שם"⁶ ופירשו חכמים שיופיו של יפת הוא זה שישכון באוהלי שם⁷. כלומר, יש כאן הרמוניה וחיבור בין יפת ותרבותו לשם, אז מדוע קידשנו את המלחמה על יוון, ומאיך מהי נקודת החיבור בין התרבויות?

- 1 מסכת סופרים פרק כ' הלכה ו'. נפסק להלכה לאומרו בטוש"ע סי' תע"ו, סעיף ד'. ועיין עוד שם סי' תרע"ג סעיף א' בהלכה זו.
- 2 ולבד מהלכה זו ישנם עוד כמה וכמה הלכות המבטאות את הרעיון הזה, לדוגמה - ההלכה שצריך להניח את נר חנוכה למטה מעשרה טפחים - מסבירים הראשונים, שהסיבה היא כדי שיהיה ניכר שאין הנר נעשה לאורה, כיוון שבד"כ נרות לאור שמים בגובה רב יותר. (רא"ש מסכת שבת פרק ב', אות י')
- 3 המדובר על שימוש טבעי של בית, למעט קריאה שנאסרה, עיין שבת כ"ה: כ"ג: וברש"י שם.
- 4 שו"ע סימן רס"ג, סעיף ט'. ועיין שו"ת אור לציון, פרק י"ח, סעיף ד', ובהערות שם.
- 5 והכוונה ליוון בנו הרביעי של יפת, שהוא המבטא במיוחד את יופיו.
- 6 בראשית ט', כ"ז.
- 7 מגילה ט': ומשום כך התיירו לכתוב התורה ביוונית. וכך פסק הרמב"ם (הלכות תפילין פרק א' הלכה י"ט)

זאת ועוד, מהכתוב עולה כי אלוקים הוא המעניק את היופי ליפת, תוצאה מברכת נח. ומה לנו כי נלחם בהדר התרבות הזו, הלא מקורה - אלוקי הוא!?

ג. בקריאות התורה אשר לפי סדר השבתות - יוצא שבשבתות חנוכה, קוראים באופן קבוע בפרשת יוסף ואחיו, המקרה הוא? או יש כאן קשר מהותי לחנוכה ומסריו?

ד. בקריאת התורה המיוחדת שנקבעה לחנוכה מופיעה ברכת כהנים. אמנם ישנם את הקשרים הראשוניים לחג: א - היות ברכת כהנים הקדמה לחנוכה הנשיאים (הקשורה לחנוכה המזבח) ב - היות בני חשמונאי, של ידם נעשה הנס, כהני ה'. אך האם מסתתר כאן קשר עמוק יותר?

ה. שני ניסים גדולים התרחשו בחנוכה. נס פך השמן (המודגש בהדלקת הנרות) ונס הניצחון (המודגש ב'על הניסים') האם הניסים הללו שוכנים זה לצד זה ללא קשר מהותי ביניהם או שמא ישנו חוט החורזם לאחד כך שבעצם יש כאן שורש אחד המתפצל לשני ענפים?

ו. שם החג - חנוכה, מדוע הוא השם הנבחר?

האם אכן חנוכה המזבח היא הציר המרכזי לחג? הרי אין כאן ביטוי אפילו לאחד מהניסים המרכזיים שהוזכרו לעיל! מדוע לא נקראנו בשם חג ה'מנורה', או ה'נר' או ה'נצח'?

זאת ועוד, אם הסיבה המרכזית לחג היא חנוכה המזבח - מדוע לא נקבעו חגים על חנוכות המקדש בימי שלמה המלך ועזרא הסופר?

ב. ההבדל בין תרבות יוון לתרבות הישראלית המקורית

כשאנו באים להתבונן בחג חנוכה ולהשיב לשאלות שפתחנו בהם, עלינו להעמיק בשורש המאבק בין יוון לישראל. השורש שעליו ניטש הקרב העז בין בני חשמונאי למלכות יוון לחיים ולמוות, ובעטיו נעשה הנס ושכנו למקדש.

תרבות יוון מדגישה את היופי החיצוני, היא פיתחה את השיטתיות והמבנה המסודר בלוגיקה, במדע, באדריכלות, ספורט, פילוסופיה, תורת הנאום, פיסול, ציור ותיאטרון. היא הביאה לעולם אור של מדע וקידמה. (יש לציין שתרבות זו הייתה ספוגה באלילות, אך אין בזה ביטוי ליחודה של תרבות זו).

היהדות מפתחת את היופי הפנימי, הטוהר של האדם, מוסרו, גבורתו הפנימית, טוב ליבו, קדושתו וחופשו.

היווניות מדברת אל החוש האסתטי. גם בפילוסופיה, שהיא בעיקרה חשיבה, יש יופי המופיע במבנה השיטתי המסודר⁸ ומצטרפים כאן בקשת החכמה ובקשת היופי. בספורט - הדגשה והשקעה ביופי הגוף והשרירים - אתלטיקה, ומשם לפיסול וציור וכו'.

היהדות מדברת אל החוש המוסרי והרוחני, המפעם באדם, המתבטא בעיקר בשאיפותיו ובעומק רצונו. היא מתעניינת בשאלה - האם אדם צדיק או רשע, הרבה יותר מאשר האם הוא חכם או טיפש ונפסקה הלכה כי חכם שאינו הגון - אין למדים תורה מפיו ואפי' צריכים לחכמתו⁹ - כיוון שהיסוד לתורה הוא הטהרה הרוחנית והמוסרית. ושונה הדבר מחכמי יוון, וממשיכיהם בעולם האקדמיה, שם אין התואר האקדמי מושפע מדרגת המוסריות של החכם. לימוד תורה מטרתו לרומם את האדם ואישיותו הרוחנית והמוסרית, להפכו לאדם נעלה יותר, צדיק יותר, קדוש יותר. לעומתו, לימוד החכמה הופך את אדם למשכיל יותר ובעל שליטה גדולה יותר בטבע ובאוצרותיו. כמו כן, החכמה מגדילה את יכולת האדם להבין ולתאר את העולם בצורה משוכללת ועמוקה יותר¹⁰.

ג. הבחנה בין חן ליופי בלשון הקודש

ניתן להבין בבהירות את ההבדל בין יוון לישראל באמצעות ההבחנה בין המושגים 'חן' ו'יופי', הנראים דומים בהסתכלות ראשונית, אך שונים הם כשיורדים לעומקם.

'חן', בכתבי הקודש שלנו, מבטא יופי פנימי. ומכאן הביטוי החוזר 'מצא חן', מציאה היא לדבר שלא נראה מיד, אלא נסתר ונמצא. אין ביטוי דומה למציאת יופי.

הקשר בין בורא עולם לעמו ישראל מופיע בביטוי הזה - "מצא חן במדבר".

8 ועיין בספר 'בינה לעתים' של הרב סולטנוביץ', בעמ' 230, 'אז זה היופי גדול (של יפת) זו הצורה ניות, המיון, הפרופורציות, ההרמוניות, ההבחנה, ההפרדה והשילוב, הארגון וכו'". ועיין עוד שם עמ' 187, תיאור נרחב של הישגי התרבות היוונית.

אמנם יש בפילוסופיה גם קשר לבקשת האמת, אך אין היא העיקרית בה. ביטוי חריף לכך נמצא בשיטת הסופיסטים אשר התמחו באומנות היכוח לשם ויכות, היינו אומנות הצגת הסברה הנגדית, שתהיה בחכמה ובהגיון, ללא קשר לאמת הפנימית של השותף בדין.

9 שו"ע יו"ד סי' רמ"ו הלכה ח'. וכן גם אסור ללמד תורה לתלמיד שאינו הגון מוסרית ורוחנית, למרות שהוא מוכשר וחכם, וכמוזכר שם בהלכה ז'.

10 "יפת א-להים ליפת", שם אלוקים מבטא את ההנהגה האלוקית, המתגלה בכוחות הטבע. היכולת לקלוט את יפי כוחות אלה ולבטא אותם בהדרם, היא ברכת יפת.

וכן משה רבינו, שפונה אל ה' "אם מצאתי חן בעיניך", וכן ה' פונה אליו - "כי מצאת חן בעיני".

כאשר יש באדם ענווה ומידות טובות - הוא מוצא חן, ככתוב "ולענווים יתן חן".

ובדברי חכמים ז"ל - 'כל מי שיש עליו חן בידוע שהוא ירא שמים' (סוטה מ"ט: וכן בעירובין נ"ב: מפרשים חכמים את הפסוק "איילת אהבים ויעלת חן" על התורה שמעלה חן על לומדיה.

דרך החיבור לתורה לשמה רז אורה הפנימי מאיר את האדם באור של חן¹¹.

ובמגילת אסתר מצאנו "ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה" (אסתר ב', ט"ו) ודרשו חכמים¹² - 'מלמד שכל אחד, נדמית לו כאומתו' - כלומר, הפנימיות שביטאה נגעה לליבם, והיא היתה מוכרת להם ו'דיברה' אליהם. ובייחוד למאן דאמר במסכת מגילה שאסתר ירקרוקת היתה¹³ - היינו לא יפה אובייקטיבית, אך חוט של חן וחסד היה משוך עליה, ככתוב "ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים ותשא חן וחסד לפניו מכל הבתולות" (אסתר ב', י"ז)

'חן' הוא 'סובייקטיבי', בעיני המתבונן. מול 'יופי', שהוא 'אובייקטיבי' יותר. ואמרו חכמים 'ג' חגיגות חן: חן מקום על יושביו, חן אישה על בעלה וחן מקח על לוקחו¹⁴.

יסוד דבריהם הוא, שגם מקום שאובייקטיבית הוא לא נח למגוריים - מעלה חן בפני הקשור אליו וחש בו שייכות וקרבה¹⁵.

וכן אישה ובעלה ומקח ולוקחו - החשוב כאן הוא לא הנושא האובייקטיבי אלא הנושא הסובייקטיבי הוא העיקר והוא המקרין על החוץ (האובייקטיבי).

11 חנוכה - חג של חינוך. כמוכא בגמ' (שבת כ"ג:): 'הזהיר בנר הויין ליה בניס ת"ח' ורש"י שם - נר שבת ונר חנוכה. וכדארכנו במקום אחר.

12 מגילה י"ג.

13 מגילה י"ג. אמנם לכאורה קשה על שיטה זו מפשט הכתובים, בפסוק ז' שם כתוב "והנערה יפת תואר וטובת מראה"? מכל מקום, ודאי הוא שמה שגרם לבחירתה הוא נשיאת החן, בסיעתא דשמיא מיוחדת כי רבות בנות טובות מראה היו שם.

14 סוטה מ"ז.

15 דוגמה לפער בין החן ליופי מופיעה במעשה הבא: תלמיד אחד היה יושב לפני ר' יוסי ולא היה יכול ללמוד מחוסר ריכוז ולשאלת ר' יוסי מדוע אינו יכול ללמוד ענה הוא מתגעגע לעירו. שאלו: 'מה טיב האוויר אשר בעירך?' וענה לו שהאוויר בעירו מלא יתושים עד כדי כך שכאשר תינוק נולד מושחים את כל גופו בעיסת ענבים, כדי שלא יאכלוהו היתושים.... קרא עליו ר' יוסי ברוך שנתן חן המקום על יושביו (בראשית רבה ל"ד ט"ו)

ועל כן אומרים בית הלל במחלוקתם המפורסמת לבית שמאי שמצווה לשבח את הכלה בפני החתן ולומר לחתן על כלתו 'כלה נאה וחסודה'¹⁶, החן מקרין על היופי בעיניו. וכמקח שאדם לוקח מהשוק וישבחנו בעיניו, כי לקחו משום שראה בו יופי מיוחד השייך אליו ומשום כך מצא חן בעיניו¹⁷, על כן מהמקום הזה ישבחו¹⁸.

ובמגילת רות, מופיעים דברי רות לבועז "מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני ואנוכי נכריה?!!" (רות ב, י').

ועונה לה בועז "הגד הגד לי כל אשר עשית את חמותך.. ותעזבי אביך ואמך וארץ מולדתך ותלכי על עם אשר לא ידעת תמול שלשום..".

כלומר החסד הגדול שעשתה הוא הגורם למציאת החן בעיניו¹⁹. ובמקום נכריה מואבית, בת לעם אשר לא קידמו את ישראל בלחם ובמים, הוא מוצא בה בת ברית ובת בית, ששורש ישראל טבעי מאור החסד²⁰ מאיר בה, 'חן יהודי' נסוך עליה.

ביטוי חד נוסף ליסוד הפנימי המתבטא ב'חן' מובא במשלי כ"ח, "מוכיח אדם את חניו חן ימצא ממחליק לשון".

היינו שהמוכיח מתוך טהרה ואמת - מוצא חן אחרי התוכחה, יותר ממחליק לשון, אשר טורח על היופי החיצוני ומייפה את המציאות לחבר, אך נשנא בסוף משום חנופתו וחיצוניותו. המוכיח משום תכונותיו הפנימיות, היינו רצונו להיטיב ולתקן את חברו, ומידת האמת שבו, הן הגורמות לו למצוא חן, אפילו בעיני נשוא תוכחתו.

עד עכשיו ביארנו את משמעות המילה חן ע"פ מקורותינו, לעומתו, היופי, כפי שהוא מופיע במקורות, מבטא התאמה והרמוניה חיצונית, שנראית לעין בצורה

16 כתובות י"ז.

17 ור' צדוק הכהן מגדיל ומסביר שיש כאן גם שייכות רוחנית פנימית, אפילו בין האדם לחפציו. ומוכיח זאת ממקומות רבים, כגון מסוטה דף ב'. מוזכר שם, שמכריזין קודם יצירת הוולד 'בת פלוני לפלוני, בית פלוני לפלוני, שדה פלוני לפלוני' (דברי סופרים אות ג') גם הרב ז"ל בערפלי טוהר עמ' ל' מביא את הרעיון הזה.

18 ובביאור יותר: התוס' שם בכתובות מסביר את המחלוקת כדלהלן, שב"ש סוברים שישבח את הכלה רק בדבר נאה שיש בה, כגון בעיניה או בדיה אם הם יפות, וב"ה סוברים שישבחה לגמרי, באופן כללי, כיוון שאם מזכירים רק דבר מסויים שנאה בה - משתמע שכל השאר לא. ונראה להוסיף ולהסביר את דברי המח' ע"פ דברי התוס', דלב"ש בנקודת היופי האובייקטיבי ניתן לשבח אבל לא במה שהוא לא אובייקטיבי ולא נכון. לעומתם סוברים ב"ה, שהחלק היפה שבה, הוא זה שגורם לחתן לבחור בה וממילא כשביל החתן זה העיקר ומשם הוא 'רואה' את כלתו, כשבילו זה הכל, לכן השבח הוא נכון ברמה הסובייקטיבית, ביחס לחתן וזו גם כן מידת אמת (עם השלום והאהבה). והוא מה שאמרנו שהחן מקרין על היופי בעיני החתן.

19 וכמו שחוזר בועז ומפרש במפגש השני עם רות "היטבת חסדך האחרון מן הראשון" (רות ג, י')

20 'שלוש סימנים יש באומה זו - רחמנים, ביישנים וגומלי חסדים' (יבמות ע"ט). וע"ע ביצה ל"ב:

מיידית, באין צורך לחפשה ולבקשה וממילא גם לשון מציאה לא שייך בה²¹. אשר על כן מטבע לשון המופיע בתורה²² הוא "יפת תאר ויפת מראה" (בראשית כ"ט, י"ז) היופי מוסב על התואר והמראה²³. ולא כחן, המופיע במטבע 'נשא חן' או "מצא חן" (וכן "איילת חן" או "אשת חן", מוסב על כל האישיות²⁴).

משום כך, פעמים רבות²⁵ עומד היופי בניגוד לתוכן הפנימי. כמאמר הכתוב "נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם" (משלי י"א, כ"ב)

אכן היופי - נזם זהב הינו, אך כאשר נמצא באשה סרת טעם ונעדרת הפנימיות הטובה, הוא הופך למכשיר להרבות זוהמה וצחנה, נמשל הוא לנזם כאשר הוא באף החזיר, בו הוא עודר באשפתות, וסופו שמתכער עם בעליו.

הפסוק המוזכר לעיל אינו יחידי בספר משלי, אלא לאורך כל הספר מדבר שלמה במשל האישה על התורה מול החכמה הזרה והיפה. כאשר התורה והמוסר בעלות חן, והזרה בעלת יופי. היופי 'צד'²⁶ וגורם לאשליה כי לא רק מבחוץ אלא גם מבפנים יש אור וטוב, אך הולך ומתגלה כי תוכו ניחר וכעור.

דוגמאות ל'אישה הטובה': "בני תורתי אל תשכח.. חסד ואמת אל יעזבוך.. כתבם על לוח ליבך ומצא חן ושכל טוב בעיני אלוקים ואדם".

וכן "כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו.. ראשית חכמה קנה חכמה.. סלסלה ותרומוך.. תתן לראשך לווית - חן עטרת תפארת תמגנך" (שם, ד', ט')

וכן "יהי מקורך ברוך ושמח מאשת נעורך אילת אהבים ויעלת חן" (שם, ה', י"ח - י"ט) כל זאת מול ה'אישה הרעה': "כי נר מצווה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר, לשמרך מאשת רע מחלקת לשון נכרייה אל תחמוד יופייה בלבבך ואל תיקחך בעפעפיה..". (שם, ו', כ"ה)

21 ויסוד ההסבר ביופי כהרמוניה והתאמה מופיע במסכת נדרים ס"ו: באותה אשה שנדר בעלה הנאה ממנה אלא אם כן תראה לו דבר יפה שבה, ושאלו לר' אליעזר ואכן לא מצאו בה דבר נאה. גם שמה - לכלוכית שמה. על זה אמר ר"א 'שמה נאה לה' - מתאים, וזה יפה. יש יופי מיוחד גם בהגדרה כואבת למצב כואב, כיוון שיש הרמוניה בין הפה לחוץ ואכמ"ל.

22 בתורה מצאנו (בראשית מ"א, י"ח) את הביטוי 'פוח תואר' גם על פרות... מה שלא מצאנו כן לגבי תואר ה'חן'.

23 אמנם ברחל אמנו גם חן ופנימיות קדושה היתה בה, רק ממתבע הלשון אנחנו מביאים ראיה.

24 שמעתי מר' אלעד מוקדס נ"י.

25 לא בהכרח, כמבואר לקמן.

26 "השתי ברב לקחה בחלק שפתייה תדיחנה: הולך אחריה פתאם כשור אל טבח יבוא וקעס אל מוסר אויל: עד יפלח חץ כבדו כמהר צפור אל פח ולא ידע כי ננפשו הוא" (משלי ז', כ"א - כ"ג)

לפי היסוד שהנחנו, מובן מדוע במטבע לשון התפילות שתיקנו חכמים החן מופיע יחד עם החסד והרחמים, כיוון שהוא שייך לפנימיות ומעורר פנימיות. כגון 'שים שלום טובה וברכה חיים חן וחסד ורחמים עלינו..' וכן ב'עלה ויבוא.. לפליטה לטובה לחן לחסד ולרחמים'.

כאשר ה' נענה לחן שלנו ונותן מתנת חיים, הוא נקרא 'מלך חנון ורחום אתה', היינו נענה לחן ולבקשת הרחמים של ישראל²⁷.

לעומת זאת, ביופי לא מצינו שייכות בסמיכות למידות טובות או לחסד ורחמים.

ד. פרשת יוסף הצדיק המתגלגלת בחנוכה

ביטוי מובהק להבחנה בין היופי והחן נמצא בפרשת יוסף הצדיק, המתגלגלת והולכת בחנוכה (באופן קבוע בפרשיות השבוע).

בתחילה כתיב "וכל אשר הוא עושה ה' מצליח בידו: וימצא יוסף חן בעיניו.." (בראשית ל"ט, ט"ו) הנה כאן החן ומקורו האלוקי, ה' חונן את יוסף, לאחר מכן משנה הכתוב את הנוסח ותחת חן מזכיר יופי - "ויהי יוסף יפה תואר ויפה מראה: ויהי אחר הדברים האלה" ופירושו חז"ל: שיוסף התחיל לסלסל בשער ולטפח יופיו החיצוני אז "ותשא אשת אדוניו את עיניה אל יוסף" - היא נמשכה ליופיו החיצוני ומשיכה זו גרמה לרצון לעבירה, היא התעלמה מן החן ומן הפנימיות של יוסף (נאמנותו לאדונו ולבוראו, "וחטאתי לאלוקים").

לאחר זאת, כאשר יוסף בבית הסוהר, שב הכתוב ומחליף לשון יופי וחוזר ללשון חן ככתוב "ויהי ה' את יוסף ויט אליו חסד ויתן חנו בעיניו שר בית הסוהר.." (שם, ל"ט, כ"א) שב החן הפנימי למקומו, ע"י ה'.

וזהו עומק הנסיון של יוסף ע"י הגויה, מה עיקר אצלו בחייו, היופי החיצוני והנטייה אליו או החן הפנימי, הקרון מאור מה', וניצח החן את היופי, ועין שלא שלטה במה שאינו שלה זכתה שלא תשלוט בה עין הרע, החיצונית²⁸.

כיוון שיוסף פעל מתוך ראייה פנימית, "את האלוקים אני ירא" (בראשית מ"ב, י"ח) זכה והלך עמו חינו לבית הסוהר, שה' עמו.

27 אמנם ניתן להסביר 'חנון' - היינו שומע תחינה, או נותן מתנת חיים - חונן. ושבעים פנים לתורה.
28 ושמה זהו עומק כוונת ר' יוחנן, שהיה מזרעו של יוסף, שהיה הולך ויושב על פתח שערי טבילה, בכדי שיהיו בני ישראל יפים כמותו, וכיוון אל החן של יוסף, שניצח במאבקו את היופי, וזרח שבעתיים בקדושתו (ברכות כ.). ועל יופי ישראלי מיוחד זה בכה ר' אלעזר כשפגש בר' יוחנן על מיטת חוליו, כמוזכר בגמרת ברכות ה:

מאבק ונצחון זה של יוסף הוא הוא מאבק וניצחון בית חשמונאי בחנוכה, וכמבואר לקמן.

ה. שקר החן

יחד עם כל האמור לעיל, ישנו הפסוק המפורסם במשלי בו מוזכר החן בהקשר שלילי - "שקר החן והבל היופי אישה יראת ה' היא תתהלל" (משלי ל"א, ל"א) וביאורו, שלמרות שיש חן, וכן בא ממידות טובות, ענווה, רחמים, טוב לב, פעמים והחן מנותק ממקורו - מקור הקודש, ואדם מנסה להיות מוסרי ללא שורש המוסר²⁹, הרי ששקר הוא, חסר השורש וברכות הימים ייפול ויכול, בדיוק כמו יופי שאין בו חן.

על כן "אישה יראת ה' היא תתהלל" וכדברי הגאון ז"ל - בחן ויופי עצמו שיהיו דשנים ורעננים בחיבורם למקורם³⁰.

ו. מאבק חנוכה בין יופי לבין החן

בחנוכה התרחש המאבק הגדול בין היופי לבין החן.

היוונים, נציגי אידיאל היופי, בשמו חפצו לבטל את החן מן העולם. אמרו רק יופי קיים, רק הוא בעל משמעות.

גזרו על ברית מילה, הם ראו בה פגם אסתטי, לא ראו את הקדושה, הצניעות והמוסריות שהיא מביאה איתה. את הברית עם ה'.

גזרו על תורה, יעלת חן, המעלה חן על לומדיה³¹ ומאירה את האדם באור פנימי.

חפצו להביא במקום האור הפנימי - אור חיצוני, של מדע, ספורט ופילוסופיה.

אך האור הפנימי מלא החן שבער בכהנים בני חשמונאי - פרץ בעוזו וסחף אחריו את בית ישראל, לחמו הכהנים על האור הישראלי המיוחד, על האומר שלנו,

29 בלע"ז: 'אתיאסט והומניסט', ופעמים בבלי דעת אדם אומר כך על עצמו, כיוון שלא העמיק לא באמונה ולא בשורש המוסר. כדברי הרב ז"ל במקומות רבים בכתביו, דוג' - באורות הקודש ג', מוסר הקודש, פיסקה א', עיי"ש.

30 כמו כן יש עוד יוצא דופן אחד בתנ"ך, בנחום פ"ג, ד', בנבואתו על נינווה, "מרוב זנוני זונה טובת חן בעלת כשפים הוכרת גויים בזנוניה ומשפחות ככשפיה..". וכאן הוא בהקשר שלילי וצ"ע. ובגמ' יבמות ס"ג: מופיע החן בשם ספר בן סירא בהקשר שלילי, אמנם בן סירא לא בכלל כתבי הקודש הוא, והציטוט ממנו בגמרא הינו למסר ולא דווקא למילים.

31 עירובין נ"ד:

הקדוש והטהור. אין היופי שווה לנו מאומה אם בשמו דוחים את הקדושה והנועם הרוחני שלנו.

יכול אדם לבוא לאולם שטוף אור חשמל, עם נברשות בוהקות, שולחנות ערוכים בטוב טעם, פרחים יפים ערוכים ועיצוב דקורטיבי, אך מקבלים אותו שם בקרירות, ויש שם אכזריות, קנאה, גאווה ואגואיזם אז נעשה המקום 'חשוך' לו ומה בצע לו בכל היופי והאור מבחוץ? מתכער הוא בעיניו עד למאוד.

ויכול אדם לבוא למקום לא מפואר, ערוך פשוט ונראה פשוט, אך בתוכו חום פנימי, ענווה, חסד, טהרה, קדושה, צניעות, עדינות. יש שם אור פנימי ונשמתו זוהרת ומתרוממת.

ז. נח ובניו - שם חם ויפת

במעשה נח ובניו, בו התגולל נח בחוסר צניעות וכיסוהו שם ויפת, שם - כיסה ממניע של קודש, ראה בחוסר צניעות פגם רוחני ומוסרי. אך יפת, מכסה את נח ממניע אסתטי, לא פותח במצווה³² - פחות להוט לעניין. הוא, בתפיסת עולמו השמה במרכז את היופי, מוכן בהקשר אחר להילחם בצניעות למען הספורט³³, בציור, בפיסול - 'שוכח' את הערך הזה. ולהיפך, בשם היופי והאמנות מעצים אותו ומגדל אותו.

על כן בברכת נח לבניו בא לידי ביטוי ההבדל הזה: "ויאמר ברוך ה' אלהי שם ויהי כנען עבד למו. יפת א-להים ליפת וישכון באוהלי שם..".

שם הויה, השורשי יותר, מופיע בברכת שם. שם אלוקים המבטא את כוחות הטבע, מופיע בברכה ליפת. יפת - שמו מורה על מהותו, יופי. "יפת אלוקים ליפת" היינו, שמאת ה' הוא יקבל את יופי הטבע, הצד של עולם הזה וכוחותיו ויפתח את הרגישות והיצירה של היופי באופן מיוחד.

לעומתו, שם, שמו מורה על מהותו, הוא שייך לשמיים, שייך לתוכן, לפנימיות של הדברים.

והוא קשור לשם הויה, שורש הטבע, בורא הטבע ונותן לו כיוון ומשמעות.

32 רש"י שם בשם המדרש.

33 וכידוע היוונים היו נוהגים להתעמל ללא בגדים - חלק מתרבות אידיאל הגוף והיופי.

לכן היופי ישכון באהלי שם³⁴. היופי מפאר את התוכן, אך לא הפוך. השם לא בשרות היופי, כמו שיבואר בהמשך המאמר.

ח. החיבור הנכון בין יוון לישראל

החיבור הנכון בין יוון לישראל הוא ברתמת היופי כדרך לביטוי החן. דוגמת הכתב היווני בספר תורה³⁵. התוכן - הוא ספר התורה, והכתב ודרך הביטוי - הוא יוונית.

זאת דוגמא יסודית לרעיון של החיבור בין יפת לשם. יפת שוכן באוהלי שם, שהרי אנחנו מעריכים את היופי

ובית המקדש יפה היה ונקרא נוי של עולם.

ונשים צדקניות המתייפות בפני בעליהן - מצווה היא, עד כדי תקנה מיוחדת של עזרא הסופר, שיהו רוכלין מחזרין בעיירות למכור תכשיטים לנשים³⁶. ובלשון זמננו, פיתוח עולם הקוסמטיקה (לא שיעבוד אליו) בצורה צנועה, איכותית וזמינה.

וכל המצוות, צריך לנאותן, כדרשת חכמים³⁷ בפסוק "זה אלי ואנוהו" - 'התנאה לפניו במצוות, עשה לפניו ציצית נאה, ס"ת נאה, לולב נאה...'

כל אלו דוגמאות ליופי כאשר הוא בשירות החן, הפנימי, הקדוש.

השילוב המיוחד של יופי וחן, יוצר הווייה ייחודית ומבהיקה, המשפיעה ברמות עולמיות "ויצא לך שם בגויים ביופיך" (חזקאל ט"ז, י"ד) כך היופי באוהלי שם. וכבר אמרו חכמים על בחורי ישראל שהיו 'מגנים את הפז ביופיים'³⁸.

דוגמא במישור הלאומי, נמצא בעולם התיירות בישראל. אם המטרה והכוונת התיירות תהיה למקומות יפים בלבד - לא נצליח במיוחד. יש מקומות יפים בעולם רבים, וחלקם יפים משלנו. אם נכוון התיירות למקומות ההיסטוריה של קודשי האומה הישראלית, וספר התנ"ך הנבואי, על השפעתו הרוחנית והמוסרית בעולם - הרי התיירות תגבר מאד, כאן הַחן שלנו. וכאשר נוסיף וניצור יופי וטיפוח בנקודות הַחן אלו, כך שהאדם המטייל יפתח גם ליופי וגם למוסר ורוח ותיקון עולם, הרי

34 "יפת א-להים ליפת וישכון באהלי שם", "אהלי" - חילוף אותיות ל'א-להי'. והכוונה, ששם הוי"ה ("ברוך הוי"ה א-להי שם") שוכן בשם אלוקים (הוא 'אוהל' לו)

35 מגילה ט:

36 בב"ק פ"ב:

37 שבת קל"ג:

38 גיטין נ"ח. וכמעשה שמובא על בני ר' ישמעאל בן אלישע ש'אין קְיֹפְיִים בכל העולם' כמופיע שם בגמרא. וע"ע שם מעשים נוספים בעניין זה.

שנצליח ברמה עולמית ייחודית. וודאי שנשמור על הצניעות הישראלית ביופי הזה ובכך נעמיקו ונחברו אל החן שלנו.

כל זאת הוא כשהיופי באהלי שם. אולם אם משתלט היופי על החן ומבטלו, כגון שפוגע בצניעות משפיעת החן (כגזירת יוון³⁹) - אז קורא הכתוב לכנסת ישראל בביטוי "ותתעבי את יופיך" (יחזקאל ט"ז, כ"ה)⁴⁰. או אז מתרחשת התופעה ההפוכה, ושם נכנס לאוהלי יפת, היינו רתימת הכח הרוחני - פנימי של שם, לטובת יפת.

דוגמא לדבר, אך במישור הרעיוני, הוא מפעל תרגום התורה ליוונית ע"י תלמי המלך. היינו הלשון יוונית (לא רק הכתב) והפיכת התורה לעוד ספר בספרייה היוונית העשירה, שמטרתה היא היופי המחשבתי ועושרו, ולא תוכן פנימי רחני אלוקי.

על כן מפעל זה בפי חז"ל מתואר - כיום חושך בא לעולם ע"י יוון והוא חלק מסיבת קביעת צום עשירי בטבת⁴¹.

גם בדורנו ישנה תופעה דומה, כאשר אנשי אקדמיה מתרגמים את ספריהם של גדולי וצדיקי ישראל לשפה אקדמית נטולת השראה רוחנית וקדושה. בעצם, הופכים את ספרי הקודש של אותם גדולים לעוד ענף באסכולה אקדמית, שמטרתה העיקרית - עושר הדעות ויפי סגנונם, ובכך הופכים הם את האור לחושך ואת ישראל כעמים⁴².

ט. ניצחון החשמונאים

הניצחון של חנוכה היה ניצחון החן על היופי העקר, החיצוני, המתנשא בגאוותו לבטל את החן הפנימי ולהתייחס רק לאור החיצוני. אור שבאמת אינו אלא 'עור', וגם כאשר עוסק במובן המופשט יותר של המציאות, היינו מדע ואומנות - עדיין הם בסך הכל שכלול של ה'עור' - כלומר, מימד החומר בעולם, ואין הם מצליחים להקשיב למימד הרוח הפנימי, רוח הקודש, שרק לו יאות באמת השם 'אור'.

39 שבת כ"ג. 'דאמר ר' יהושע בן לוי נשים חייבות בנר חנוכה שאף הן היו באותו הנס', רש"י שם - 'שגזרו יוונים על כל בתולות הנשואות להיבעל לטפסר תחלה ועל יד אישה נעשה הנס'.

40 ובדוגמה של יוסף הצדיק, אם היה נופל באשת פוטיפר לא רק שהיה מאבד חינו, אלא גם יופיו בסופו של יום לכיעור היה נהפך. הפנימיות מנצחת את החיצונית.

41 כמופיע בירושלמי. זאת ועוד, מות עזרא הסופר שהיה בעשירי בטבת, גם הוא מבטא יסוד זה. עזרא שינה את הכתב העברי לאשורית, ונחשב לו כאילו נתן תורה לישראל (סנהדרין כ"א:). הוא היה סופר נאמן לתורת ה', שביטא אותה באשורית, זהו כוחו שנגזר בעזרה בטבת.

42 סימן לדבר, שהקורא בספרים מסוג זה חש שהוא נכנס לאקדמיה ומעשיר את ידיעותיו, אך אינו מתרומם מתרגומים אלה לקרבת אלוקים ועבודתו.

על כן, קראו חכמים למלכות יוון 'חושך': "וחושך" - זו גלות יוון, שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזירותיהם⁴³.

כיוון שמבחינה פנימית חושך יש כאן ולא אור. מקור האור שבאדם ובהוויה הוא מאור אלוקים חיים, המופיע בנשמה, "נר ה' נשמת אדם" (משלי כ', כ"ז)

והדרך האחת לפתח את אור הנשמה ולהגבירו הוא דרך המידות הטובות, ענווה, צדקה, חסד, רחמים, יחד עם חיבור לתורה הקדושה, המפיחה רוח חיים בנשמה, "כי נר מצוה ותורה אור" (משלי ו', כ"ג)

י. ברכת כהנים

בברכת כהנים, הנקראת בחנוכה, גלום המסר המהותי הזה של החג.

"יברכך ה' וישמרך" - אור וברכה מאת ה' (ברוך ה' אלוקי שם)

"יאר ה' פניו אליך ויחונך" - ה' מאיר לאדם, דרך נשמתו.

מהו אור פני ה'? הלא זה מבואר בברכת 'שים שלום', הבאה אחר ברכת כהנים - 'וברכנו ה' אלוקיננו באור פניך, כי באור פניך נתת לנו ה' אלוקיננו תורה וחיים אהבה וחסד צדקה ורחמים ברכה ושלום'.

כך האור מאיר.

ואז האור החוזר ועולה מישראל - הוא אור החן, ככתוב בהמשך הברכה "ויחונך" - ייתן לך חן.

חן זה הוא מתנה מאת ה' - חן לשון חנינה, מתנת חנים. נקי הוא מהגאווה, העלולה לבוא אחר היופי, שאדם נוטה ליטול עליו בעלות, כאילו הוא עשאו. שורש גאוות היוונים, שנטלו בעלות על העוה"ז ויפיו וכך נטלו את חינו ממנו ואת החנינה אליו מבראו.

ובתהלים נאמר (קכ"ג, ג'ד) "חננו ה' חננו כי רב שבענו בוז..". הבוז הבא לישראל מאת הגויים, אבל האמת היא - שהלעג ראוי הוא לשאננים - "הלעג השאננים, הבוז לגאי יונים", היינו הגאים שבאומות, ורמז הרב סטבסקי שליט"א - גאי יונים, גאוות היוונים⁴⁴.

43 בראשית רבה, פרשה ב', סימן ד'. וע"ע שם פרשה מ"ד סימן ט"ז.

44 כיסוד המוזכר כמה פעמים במאמר, ששורש הרשע של יוון הוא הגאווה האנושית, המסרבת לקבל את הענווה מתוך מחשבה כי היא ממעיטה את האדם. לכן אין להם את החן שיש לענווים

יא. הקשר הפנימי בין שני ניסי חנוכה

הכהונים החשמונאים, המברכים את עם ישראל באור הפנימי, האור הזה סער בנשמתם והם יצאו להגן על ישראל מפני השתלטות היופי היווני, במסירות נפש. הם חשו בכל הווייתם כי אך באור הקודש יש ישראליות ויש עתיד לישראל ולאומר שלה בעולם. נר ה' דלק בתוכם במלוא בהירותו ומכוחו נצחו את היוונים וחנכו המזבח ובאו והדליקו את המנורה⁴⁵.

מנורת המקדש היא מבטאת את היסוד המהותי, שאין כאן אור חיצוני היוצא מהמקדש, אין המנורה נועדת להאיר פנימה, אלא החוצה, וכמבנה החלונות שצר מבפנים ורחב מבחוץ, להקרין האור⁴⁶. מנורת המקדש מלאת חן ואותו היא מקרינה, למלוא עולם⁴⁷.

ומנר מערבי הדולק בנס, מתברכים שאר הנרות, להודיע לבאי עולם כי שכינה שורה בישראל⁴⁸.

והשכינה שורה ראשית בנשמות ישראל ובכוהניהם ומשם במקדש ובמנורה. אותו אור ניסי של קדושת ה' מאיר בשני המקומות.

ואת גדולתם. אמנם, האמת אותה מביעים ישראל היא כי הענווה מפתחת את האדם ומגדלתו, דרכה מחובר הוא לאינסוף. ישראל, ענווים הם בטבעם (עיי' חולין פ"ט). גם פגיעה בצניעות - גאוה היא, היופי מפתה לגאוה האישית ומעלים את החן, ככתוב "יען כי גבהו בנות ציון.." (ישעיה ג', ט"ז) והפסוק שם מדבר על פגיעה בצניעותן. כמו כן גם מלחמת היוונים בצניעות ניוונה בעצם מגאוה זו. גאוה זו היא שורש גם לגזירת היוונים על המילה, שבשם יופי הגוף ושלמותו, אסרו את המילה, תחת כריתת ברית עם הבורא, הנובעת מענווה, אשר היא לבדה משלימה את האדם ("התהלך לפני והיה תמים ואתנה ברית ביני ובינך" (בראשית י"ז, א'-ב')) ומעלה עליו חן.

45 גם המילה השמינית בברכת כהנים היא "ויחונך" - רמז לשמונת הנרות.
46 'יעש לבית חלוני שקופים אטומים תנא שקופין ואטומים (שהיו החלונות צרים כלפי פנים ורחב בים כלפי חוץ) לא לאורה אני צריך (ויקרא כ"ד, ג') מחוץ לפרכת העדות באהל מועד עדות הוא לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל ואם תאמר לאורה אני צריך והלא כל ארבעים שנה שה' לכו ישראל במדבר לא הלכו אלא לאורו אלא עדות הוא לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל' (מנחות פ"ו:)

47 ובהפטר שתיקנו חכמים לחנוכה בנרות דזכריה - "זה דבר ה' אל זרובבל לא בחיל ולא בכח כי אם ברוח.. והוציא את אבן הראשה תשואות חן חן לה". והמדובר קודם הוא - "מנורת זהב כולה.. שבעה נרותיה".

(חנוכה - מנורת החן) ובעומק, החן הישראלי, הוא 'אור פניך', והוא חוזר לאור פנינו וחיננו הבא מברכת ה' אשר חונן אותנו. וכן 'חן אשה על בעלה': הכל - בעיני בעלה. בסוד - החן שלה מונח עליו. וכאן חן כנסי הוא בנרות, שהיא מדליקה במקדש בשבילו יתברך, כביכול.

48 שבת כ"ב:

וכאשר באים החשמונאים למקדש ולא היה שמן, הכול הפך לנר מערבי, הנס מגלה את שורש הקודש של המאבק, שאכן רצוי הוא לפני ה'⁴⁹ ומטרתה הנשמה הופיע.

החנוכייה היא החן שהעלו ישראל במאבקם ובמלחמתם לפני ה' וקב"ה מאשר המלחמה ומברכה בנס⁵⁰.

ומתאחדים שני ניסי חנוכה הגדולים במהותם.

יב. קודש הם ואין לנו רשות להשתמש בהם

מעתה מובן מדוע אסור ליהנות מאור נרות החנוכה, כיוון שכל מהותו של החג הוא המרד באור החיצוני, השטחי, הנראה לעיניים של יוון⁵¹.

ואנו מביאים תחתיו אור קודש פנימי מנשמתנו, ממנורת מקדשנו, אור שבמהותו הוא נס אלוקי⁵². על כן מדליקים נרות אך לא משתמשים בהם. כאן הביטוי למרד שלנו.

'אלא לראותם בלבד' - להודיע הנס ולפרסם האור הפנימי⁵³.

49 ועוד בזה: כל קנאות צריכה אישור אלוקי שאכן ממקור האהבה הגדולה נובעת. וכפינחס, שפט פטו שבטים ואמרו שאבי אימו פיטם עגלים לע"ז והרג נשיא שבט, כלומר הצד הגויי - אכזרי שבו גרם לו להרוג. ובא הכתוב וייחסו - "בן אלעזר בן אהרן הכהן", אוהב ישראל בקדושה, שכולם על ליבו, מתוך אהבה זו נולדה קנאות קודש זו וע"כ - "הנני נותן לו את בריתי שלום", כנטייתו הגנוזה. וכן בני חשמונאי שהרגו גם המתיוונים כמעשה מתתיה, נצרכו לאישור אלוקי, ובא בנס השמן.. (מנורת המקדש, היא זו שדלקה בהם בגניזו והובילה אותם לכל מעשיהם - סוף מעשה).

50 שכן, כאשר ישראל חוטא - כבר אין הנס שורה בנר מערבי. גמ' בשבת שם.

51 ע"פ דברים אלו תתחוויר לנו עוד הלכה, שהתקשו בה הראשונים: 'אמר רב יהודה אמר רב אסי אסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה' (שבת כ"א). ושואלים הראשונים מה תוספת יש להלכה זו על ההלכה הידועה שנר חנוכה - אסור להשתמש לאורו? ואדרבה, נראה מכאן שרק הרצאת מעות אסור אבל שאר שימושים מותר, מתרצים הראשונים שבאה הלכה זו לרבות איסור גם שימוש עראי (רא"ש, מסכת שבת, פרק ב', סימן ו' ור"ן שם). בדברינו, מבואר העניין בעוד זווית, יש כאן רמז למהות איסור השימוש, אשר מתבטא הוא במיוחד בדוגמת הרצאת המעות לאור הנר, כיוון שפעולת ספירת הכסף ע"י האדם היא ביטוי מובהק לצד החומרי שבו. ממילא, מתחדד כאן המסר, הטמון באיסור השימוש באור, אשר מלמד שאסור לכפוף את האור הרוחני החופשי, לברק הכסף, כשיטת יוון. (מהלך זה נכון לשיטת רוב הראשונים הסוברים שהרצאת מעות אינו חולק על דין איסור השימוש באור אלא מוסיף עליו ועיין לקמן הערה 53) ועיין רמב"ם הלכות ת"ת פרק ג', הלכה י', כאשר הוא מתייחס לאדם הלומד תורה בשביל מטרה חומרית כקדרום לחפור בו, הרי הוא 'ביזה את התורה וכיבה מאור הדת'.

52 שכן ששכינה יש באומה ונשמה באדם הוא מפלאות תמים דעים ומפליא לעשות.

53 אנו ציטטנו ממסכת סופרים 'הנרות הללו קודש הם וכו', אמנם בנוסף למסכת סופרים - הגמרא בשבת (כ"א): דנה גם היא בנושא איסור השימוש לאור נרות חנוכה. הראשונים במקום כתבים שני טעמים מרכזיים לאיסור זה:

יג. חג החן ודורנו

את החן אנו מבקשים בחנוכה, לא את היופי. על כן שמו 'חנוכה', חג של החן. ולדורות עולם אנו למדים, שהיופי טוב וחשוב הוא - "נזם זהב" - רק כאשר מבטא את החן הפנימי.

וגם אם בתרבות המערבית המתירנית, הסובבת אותנו, היופי משתלט על החן⁵⁴ - מיוחדים ישראל בטהרתם ובצניעותם ומתמלאים חן ויופיים הולך ומתגבר לנצח. ואור חנוכה מגרש הצללים, מבהיר את המרכזיות שיש בפיתוח האישיות הפנימית, ענווה, אמת, צניעות, טהרה וקדושה, נותן את הבכורה לנשמה. ממלט אותנו האור מההשתעבדות לאליל היופי⁵⁵.

וכן בעולם האומנות, הפילוסופיה והאקדמיה, היופי האסתטי או הברק השכלי שולט ואין איש שם על לב למוסר, לטהרה, לצדקות, לקדושה כעיקר וכאמת המידה לנכנס בשער⁵⁶. ואף שהאנושות התקדמה בכמה דרגות מאז התרחשות הנס, עדיין זקוקים אנו מאד לחג החנוכה הבא ומאיר בעוזו את האמת הישראלית לבאי עולם, כי הרצון הטוב והקדוש הוא העיקר, והחכמה והיופי - כלי שרת בידי, לפתחו ולהעצימו, כדבר ה' בפי ירמיה הנביא - "אֵל יְתְהַלֵּל חָכֵם בְּחֻמָּתוֹ וְאֵל יְתְהַלֵּל הַגְּבוּר בְּגִבּוֹרָתוֹ אֵל יְתְהַלֵּל עֲשִׂיר פְּעֻשָׁרוֹ: כִּי אִם בְּזֹאת יְתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל הַשְּׂכַל יִדְעֵ אֹתוֹ כִּי אֲנִי ה' עֲשֵׂה חֶסֶד מְשֻׁפֵּט וְצִדְקָה בְּאָרֶץ כִּי בְּאֵלֶּה חִפְצָתִי נְאֻם ה'" (ירמיה, ט', כ"ב

הראשון - החנוכייה מוגדרת כמו המנורה, 'שע"י הנס שנעשה במנורה אז עשאוה כמנורה שאין משתמשים בה כלל' (כך כתב ר"ן שם) ובלשון בעל המאור ז"ל 'כיוון שהם זכר לנרות ולשמן של היכל - אסורות בהנאה'. טעם זה הוא כפשט הלשון במסכת סופרים, האמור לעיל. הטעם השני - שיהיה ניכר שהגנר הוא למצווה ולא לשימוש עצמאי (רש"י שם ורא"ש סימן ו') גם טעם זה עולה בקנה אחד עם דברינו, שיש להבהיר את המסר, שגנר חנוכה נועד לפרסום הנס האלוקי, ולא נועד לשימוש חומרי - אישי (שני הטעמים האלה הובאו בב"י סי' תרע"ג) גם לשיטה בראשונים (בעל המאור ודעימיה) הסוברת שדין הרצאת מעות הוא עצמאי, ולסברה זו מותר להשתמש באור חנוכה למצווה, כי טעם האיסור הוא מטעם הביזוי שבדבר - גם כאן נדון ונשאל מדוע שימוש תמים לצורך ספירת מעות ייחשב ביזוי למצוות הגנר? אלא על כורחך התשובה היא שכשמשתמשים בחפץ של מצווה רוחנית למעשה חומרי - הרי זה ביזוי למצווה. כך גם שימוש לצורך אישי בנוי סוכה, מוגדר כביזוי (אמנם לשיטה זו אין הלכה זו ייחודית רק לחנוכה).

54 היינו דוחק את הצניעות ומשליט העין החיצונית על הפנימית.

55 והפסילים בימי קדם, הומרו היום למגדלי ענק של פרסומות וד"ל.

56 בפסיכומטרי אין שאלות מוסר, ו'דוקטור' יכול להיות איש מושחת ואנוכי, אין כאן כל סתירה מהותית. אין המוסר והצדקות נושא עיקרי. דוגמה חריפה לדבר, צמד המילים - "ד"ר מנגלה" ואין סתירה מהותית בין שני השמות. לעומת זאת, בעולם הקודש, רב שמעשיו מושחתים - מושמט ממנו התואר רב. ועיין בהערות דלעיל.

- כ"ג) ופירש הרמב"ם ז"ל⁵⁷ - בהיותנו יודעים אותו בלימוד תורה הקדושה והולכים בדרכיו במידות, בצדקות ובחסד, שזהו חפץ ה' בעולמו, אז חוזר ישראל ומתמלא באור, וכן וחסד ורחמים עליו נסוכים, ומנורת החנוכה מאירה ומחממת את ישראל ובאי עולם - "והלכו גויים לאורך ומלכים לנוגה זרחך" (ישעיה ס', ג')

במהרה בימינו אמן.

57 במורה נבוכים, ח"ג, פרק נ"ד. ובוה דווקא הרמב"ם, אשר למד האמת ממי שאמרה, והביא מי־פיפתו של יפת באהלי שם (מחכמת אריסטו היווני) הוא התווה בחתימת ספרו את קו העומק, המבחין בין האידיאל היווני לאידיאל הישראלי הנבואי, אשר כל חפציך לא ישוו בו והוא פסגת העולם ואושרו.

צילום: יעקב אפללו ונתנאל רוזנברג

מוזמנים לבקר באתר החדש של הישיבה

בפרוץ היוטיוב ובעמוד הפייסבוק

נשמח לשמור עמכם על קשר

תמיד פה בשבילכם - מאיר חוטה, רכז בוגרים

054-6521642 kmnatbas@gmail.com

• ברכות ההדלקה •

ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו
וצונו להדליק נר חנוכה:

ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם שעשה נסים לאבותינו
בימים ההם בזמן הזה:

ביום הראשון מוספים:

ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה:

• מזמור שיר •

מזמור שיר חנכת הבית לדוד: ארומקה ה' כי דליתני ולא שמחת איבי לי: ה' אלהי שונעתי
אלהי ותרפאני: ה' העלית מן שאול נפשי חייאתני (מיורדי) מירדי בור: זמרו לה' חסידיו והודו
לזכר קדשו: כי רגע באפס חיים ברצונו בערב יליו בכי ולבקר רנה: ואני אמרתי בשלוי בל
אמוט לעולם: ה' ברצונו העמדתה להררי עז הסתרת פניי הייתי נבהל: אליה ה' אקרא ואל
אדני אתחנן: מה בצע בדמי ברדתי אל שחת היודה עפר הגיד אמתה: שמע ה' וחנני ה' היה
עזר לי: הפכת מספדי למחול לי פתחת שקוי ותאזרני שמחה: למען זמרה כבוד ולא ידם
ה' אלהי לעולם אודה:

• מעוז צור •

מעוז צור ישונעתי לך נאה לשבח.
תכון בית תפלתי ושם תודה נזבח.
לעת תכין מטבח מצר המנבח.
אז אגמור בשיר מזמור חנכת המנבח:

עות שבעה נפשי ביגון פחי בלה.
חיי מררו בקושי בשעבוד מלכות עגלה.
ובידו הגדולה הוציא את הסגלה.
חיל פרעה וכל זרעו ירדו כאבן במצולה:

ביר קדשו הביאני וגם שם לא שקטתי.
ובא נוגש והגלני. כי זרים עבדתי.
ויז רעל מסכתי פמעט שעברתי.
קז בבל. זרבבל. למזן שבעים נושעתי:

ימים נקבצו עלי אזי בימי השמנים.
ופרצו חומות מגדלי וטמאו כל השמנים.
ומנותר קנקנים נעשה גם לשושנים.
בני בינה ימי שמונה קבעו שיר ורננים:

חשוף זרוע קדשה וקרוב קז הישועה.
נקם נקמות עבדיך מאמה הרשעה.
כי ארכה לנו השעה. ואין קז לימי הרעה.
דחה אדמוז בצל צלמוז הקם לנו רועה שבעה: